

Den hedenske fyrstedigtnings samfundssyn

AF

RIKKE MALMROS

1. Indledning

Hensigten med dette arbejde er at fremlægge fyrsteideologien i vikingetidens Norden, som den forelå i det førkristne Norge, altså før herskerforestillinger og samfundsteori var kommet under direkte kirkelig indflydelse. Det skulle herigennem blive muligt at se, hvilke ældre forestillinger den kristne kirke i sit arbejde på at udvikle middelalderens bureaukratiske stat havde at forholde sig til, at tage afstand fra og at videreudvikle¹. Udfra skjaldestrofer til norske herskere er det formålet at diskutere de forestillinger om »det gammeldanske samfund«, som har domineret dansk retshistorisk forskning, siden C.F. Allen i 1840 gav sin beskrivelse af Norden i »Oldtiden« med national-liberale ideer som teoretisk grundlag og Egils Saga som væsentlig kilde². Her betragtes »stormændene« som private godsejere, der hverken har umiddelbare pligter over for kongemagten eller gør krav på tjeneste af andre bønder end dem, hvis jord de rent privat ejer. Kongen ses som den største private godsejer, der lige akkurat har krav på gæsteri fra alle frie bønder til sig selv og sit umiddelbare følge. Blandt »stormændene« skænker fødsel arveret til jordegods, men ingen offentlige forpligtelser, rettigheder eller indtægter. En fødselsadel findes ikke.

¹ Hermed takker jeg alle, der har stået mig bi med inspiration og råd, herunder min vejleder gennem mange år, historikeren Professor Erik Ulsig, Århus, antropologen og historikeren phil.dr. Ólafía Einarsdóttir, København, og sidst, men ikke mindst filologen Dr. Katrina C. Attwood. Katrina Attwood har gennemdrøftet kildegrundlag og tolkning for hver eneste skjaldestrofe og verselinie i mit materiale; hun har benyttet de nyeste tekstudgaver og den seneste forskning og har tillige haft adgang til en upubliceret dissertation om Ladejarlernes skjalde af Daphne Davidson.

² Allen 1840 33-38 specielt 34

I den norrøne litteratur findes mange genrer overleveret, afhandlinger, sagaer, eddadigte og skjaldekvad. De er sjældent nedskrevet før det trettende århundrede, og man antager normalt, at et større eller mindre element af mundtlig tradition er gengivet i dem. På antagelsen af en mundtlig overlevering fra vikingetiden beror en meget stor del af den »oldnordiske« litteraturs fascination.

For sagaerne, og navnlig kongesagaerne, gælder det, at mens man meningsfuldt kan arbejde med at fastslå deres skriftlige kilder tilbage til begyndelsen af det tolvte århundrede, kan omfang, karakter og alder af eventuelle ældre mundtlige prosa-traditioner ikke præciseres eller falsificeres. For poesien ligger sagen anderledes. Digtenes rytme og rim tjener netop til at fastholde dem i erindringen; og jo strammere deres metriske regler er, desto større chance har versene for at blive bevaret uforandret i mundtlig tradition. Eddadigte er komponeret i relativt frie versemål og overleveret anonymt. De mange problemer omkring deres oprindelse og datering skal ikke behandles her.

Skjaldedigtningens vers er normalt overleveret i afhandlinger og sagaer med en påstand om, at de er digtet af en bestemt person på et givet tidspunkt. Denne påstand kan man i visse tilfælde betvivle, men man kan altid forholde sig til den. Det er meningsfuldt at spørge, om et skjaldedigt er så gammelt, som det udgives for: om det er ægte.

De fleste af skjaldedigtningens strofer tilfredsstiller meget restriktive regler: Stavelsestal og betoning, »hævninger« ligger fast. Den almindeligste strofeform, dróttkvætt, består af otte korte linier ordnet i fire »langlinier«; »to langlinier« udgør en »helming«, der er strofens største grammatiske enhed; to »helminger« udgør en drottkvætt-strofe. Af »langliniens« tolv lange stavelser har hver anden betoning, »hævning«. Disse seks betonede stavelser skal tilfredsstille syv rimkrav: tre krav til allitteration, to gange to krav til »indrim«, skiftevis halvrim og helrim. Efter bestemte regler kan enkelte af de lange stavelser erstattes af to korte. Individuelt kan skjalden pålægge sig endnu strengere krav eller arbejde bevidst med parallellismer og andre æstetiske virkemidler. Ambitionsniveauet er højt. Hensigten er at frembringe værker, der helt bogstaveligt er uforglemmelige: værd at lære udenad og umulige at slå ud af hovedet³.

Skjaldens arbejde hjælpes af digtningens sproglige konventioner, der tillader en ordstilling, som uden at være regelløs, dog er betydeligt friere end prosaens. Fyrstedigtningens billedsprog med dens komplicerede

³ KLM: Lovkvad, Skaldediktning, Norrøne versemål, Dróttkvætt, Heiti, Kenningar.

»kenninger« og dens enklere »heiti« må ofte have gjort det lettere for digteren at overholde de verstekniske regler, men får samtidig digtene selv til at fremstå som højstilerede gåder. Digtingens emnevalg er dog snævert; og kenninger og heiti falder i faste typer og drejer sig som digtene selv om et begrænset antal fænomener: herskere, krigere, kampe, skibe, våben, guld – og skjaldens egen virksomhed med at skænke digtermjøden. De udtryk, skjalden vælger for at opfylde normerne i fyrstedigtningens meget krævende teknik, kan på det enkelte sted ses som tilfældige: Når først én forestilling er valgt, bestemmer genrens krav om rytme, allitteration og indrim, hvad der yderligere skal udfylde langlinien. Men skjalden vælger sine enkelte udtryk ud fra en foreliggende fond af forestillinger: Og denne fond er ikke tilfældig.

Til trods for skjaldens klare interesse i at få sit kvad gjort uforglemmeligt, kan man godt betvivle, om det er lykkedes i hvert enkelt tilfælde. Selv i et kunstnerisk bevidst miljø er den menneskelige hukommelse ikke fuldkommen. Den, der ikke helt husker sin lærdom, vil bevidst eller ubevidst forsøge at reparere de linier, der står svagere i hans minde; hvis hans anstrengelser skulle resultere i en teknisk set tilladelig strofe, og hans miljø ikke korrigerer ham, er overleveringen blevet bebyrdet med en fejl, som ikke kan opdages. Man kan kun gisne om omfanget af individuel glemsomhed og miljøets kollektive kontrol gennem to tre hundrede år fra det sidste hedenske århundrede til sturlungetidens nedskrifter.

Da jeg i min artikel »Leding og Skjaldekvad⁴« arbejdede med det ellevte århundredes fyrsteskjaldes omtale af ledingsflåder, kunne jeg dog gøre den iagttagelse, at digtenes og sagateksternes kongeskibe opfylder markant forskellige idealer: skjaldenes kongeskib er langt, slankt, smidigt og hurtigt, ligesom flådens øvrige skibe; kongeskibet ligger forrest og midt i den hurtige formation og leder den på dens vej over havet. Kongesagaernes fyrsteskip, især Ormen den Lange, ligner derimod det trettende århundredes »storskip«: en højbordet, tung, flydende fæstning. Sagaernes kongeskib kommer sidst – *tempo maestoso* er blevet langsomt. Dette viser, at mens prosaen er blevet influeret af det tolvte og trettende århundredes skibstekniske udvikling, er skjaldetraditionen på skibsbeskrivelsernes område ikke blevet kontamineret – en iagttagelse, der var af betydning i et værk om fyrstedigtningens ledingsflåder.

For at indkredse Nordens førkristne samfundssyn skal nærværende arbejde beskæftige sig med fyrstedigtningens ældste værker, de heden-

⁴ Malmros 1985 107-112

ske lovdigte fra det tiende århundrede. De er teknisk vanskeligere end det ellefte århundredes kvad: De hedenske fyrsteskjalde foretrækker mangleddede mytologiske kenninger⁵. Samtidig ynder de hedenske skjalde at udtrykke sig i lange sætninger, hvis enkelte led kan stå noget vilkårligt (omend langt fra helt frit) inden for hver helming⁶. Omkring år 1000 bliver skjaldene kristne. Herefter gør det ellefte og tolvte århundredes skjalde sig bevidst umage for at undgå hedensk-mytologiske allusioner⁷. I samme periode bliver deres digte enklere, med kortere sætninger, der enten følger ganske ligefrem efter hinanden eller har ét enkelt indskud inden for helmingen⁸. I det trettende århundrede opstår en arkaiserende bevægelse blandt skjaldene, der nu genoptager de hedenske kenninger⁹ og atter tillader sig at digte kompliceret. Men (som påvist af Diana Edwards) har det trettende århundredes fyrsteskjalde en tilbøjelighed for at flette mange korte sætninger ind i hinanden, hvorved deres digte teknisk adskiller sig fra versene fra den hedenske tid to-tre hundrede år før¹⁰. Således viser Diana Edwards, at den hedenske digtning ikke i sin helhed er et produkt af det trettende århundrede; men hendes iagttagelse yder ingen garanti for ægtheden af hvert eneste bevaret udtryk.

Den moderne filolog må arbejde med de nedskrevne og afskrevne vers, som de foreligger i håndskrifter fra det fjortende århundrede eller endnu senere¹¹. Filologens problem er, at traditionen for at forstå skjaldedigtning er afbrudt allerede i middelalderen, og at skriverne ikke altid har forstået det, de skulle afskrive. I den skriftlige overlevering fremstår mange af skjaldenes strofer – i indbyrdes afvigende tekstvarianter – som næsten uforståelige. Filologen skal afgøre, hvordan han vil forholde sig til disse gådefulde tekster for at få noget begribeligt ud af dem. Uenighed om tolkning og forståelse af skjaldedigtningens enkelte strofer er derfor udbredt blandt forskerne. Striden er betydelig ved den elementære tekstfastsættelse og breder sig derfra til tolkning og oversættelse.

Finnur Jónsson udgav som den første alle dakendte skjaldevers i *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* 1912-15. Allerede i sin samtid blev han angrebet for sin tekstkritik og sine vilkårlige tolkningsprincipper

⁵ Fidjestøl 1993 100-02

⁶ Edwards 1983 133-34

⁷ Fidjestøl 1993 101-02

⁸ Edwards 1983 134-35

⁹ Fidjestøl 1993 101-02

¹⁰ Edwards 1983 137-38

¹¹ Fidjestøl 1982 9-80

af Ernst Albin Kock i dennes hårde, nærmest injurierende, *Notationes Norrænæ* 1923-44. Og senere forskning er endnu strengere.

Her forekommer det mig væsentligt, at nyere forskere som Hans Kuhn¹² og Kari Ellen Gade¹³ har forøget kendskabet til skjaldedigtningens tekniske sider, reglerne for de tilladelige steder at anbringe »cæsurer« (pauser mellem de forskellige udtryk, der er flettet ind i hinanden i hver helming), samt digtningens på én gang metriske og grammatiske varianter. Denne regelbundethed må have lettet det samtidige publikums arbejde med at forstå de mundtligt fremførte digte. Det er venteligt, at forskningen i skjaldedigtningens teknik vil indsnævre muligheden for vilkårlighed i tolkningen af vanskelige strofer, og at den dermed vil give en fastere grund for fremtidige oversættelser. Helt sikre tolkninger af alle strofer kan dog aldrig opnås.

Som historiker uden tilstrækkeligt kendskab til norrøn filologi har jeg måttet støtte mig til de tilgængelige oversættelser. Finnur Jónsson er den eneste, der har oversat samtlige bevarede strofer, og hans oversættelse har jeg været tvunget til at tage til udgangspunkt, skønt den som nævnt er blevet stærkt kritiseret. Til mange strofer findes der alternative oversættelser hos Ernst Albin Kock; og de centrale store digte, *Glymdrápa*, *Haraldskvæði*, *Hákonarmál* og *Vellekla* er oversat af Ivar Lindquist¹⁴. Heimskringla har overleveret de fleste strofer; og Anne Holtsmarks og Didrik Arup Seips metriske oversættelse af stroferne i dette værk tager stilling til uenigheden mellem Finnur Jónsson på den ene side og E.A. Kock og I. Lindquist på den anden¹⁵. Ved deres hjælp er det lykkedes mig at følge debatten op til 1940'erne. Derefter har jeg fået det næsten færdige manuskript gennemrettet fra filologisk side af Dr. Katrina Attwood.

Når jeg har vovet at give mig i kast med fyrstedigtningen ud fra oversættelser, der formodentlig er forældede, skyldes det, at jeg ganske væsentligt har interesseret mig for korte udtryk af typen »heiti«, der optræder hos mange skjalde gennem hele det tiende århundrede, i strofer, der er overleveret gennem flere traditioner (for eksempel i Fagrskinna, Heimskringla, sagaerne om Olaf Trygvesøn og Snorres Edda). Om disse helt konventionelle udtryk har jeg konstateret vidtgående enighed i de værker, jeg (og Katrina Attwood) har haft adgang til. De væsentlige udtryk optræder varieret talrige gange i materialet og udgør tilsammen

¹² Kuhn 1983

¹³ Gade 1995

¹⁴ Lindquist 1929

¹⁵ se Norges Kongesagaer

en konsistent mentalitet, som ikke strider imod digtningens mere bevidste ytringer.

Kildekritisk ligger den største fare måske just i dette konventionelle. Den konvention, der forekommer i den hedenske digtning fra det tiende århundrede, bringes netop som konvention videre af det ellefte og tolvte århundredes kristne fyrstesjalde. Men såvel den mundtlige tradition, der forsøger at genskabe en halvglemte vise, som den kritiske tekstudgiver vil være tilbøjelige til at foretrække traditionelle udtryk i en eventuel rekonstruktion. Faren består da i, at yngre konventioner fra den langt fyldigere bevarede kristne fyrstedigtning muligt kunne have sneget sig ind, først hos glemsomme skjaldeforedragere, siden hos de skriftlærde. Man kan opstille et hyperkritisk synspunkt, i følge hvilket den overleverede hedenske fyrstedigtning er korrupt helt ned i sine mindste enheder. Dette synspunkt finder jeg ubilligt; men jeg må indrømme, at faren består.

I øvrigt ville det være uhyre nyttigt for historisk forskning og anden samfundsvidenskab, hvis skjaldekyndige filologer ville tage den væsentlige udfordring op at gøre fyrstedigtningen tilgængelig i en kommenteret nyudgave, der var ledsaget af en oversættelse. Som samtidigt kildekorpus til vikingetiden er fyrstedigtningen af mindst lige så stor betydning som runestenene – ingen publicerer en runesten uden at medgive den et forsøg på oversættelse. Tilstedeværelsen af oversættelser, der i en periode svarer til tidens *Stand der Forschung*, vil ikke forhindre historikere, antropologer og andre mindre kyndige i at søge bistand hos filologiske eksperter; men den vil bringe den indbyrdes dialog op på et højere niveau.

Fyrstedigtningen er den litterære genre, hvor den mundtlige overlevering har været mest solid. Det er derfor, den kan diskuteres. De tekniske problemer, som skjaldepoesien rejser, bør ikke overskygge, at mens man meningsfuldt kan debattere detaljer i dens overlevering, er den samlede fyrstedigtningstrofer af en fundamentalt højere kildeværdi til vikingetidens mentalitet end den øvrige norrøne overlevering – så fascinerende og virkelighedsnær denne også fremtræder.

2. Fyrstedigtningen

Fyrstedigtningen opstod som officiel institution i det hedenske Norden. Den fremstår som næsten fuldmoden genre i de ældste kendte kvad om Harald Hårfagers sejr i slaget i Hafsford og er dermed ældre end hans rigssamling (traditionelt 872, snarest senere). Fyrstedigtningen må da tillægges en udviklingsperiode i århundredet før. På den anden side

betyder *synkopen*¹⁶ (den væsentlige ændring af de nordiske sprog, der fandt sted i løbet af det sjette, syvende og ottende århundrede), at skjaldedigtningen ikke kan være opstået væsentligt før vikingetidens begyndelse omkring 800. I det tiende århundredes fyrstedigtning har konventionen nok en vis alder, men den er ikke urgammel, og de faste fraser og småudtryk må formodes at have deres bogstavelige betydning intakt.

Fyrstedigtningen fastholdt sin position ved den norske kongehird gennem de tidlige kristne århundreder. Her blev hedenske kvad overleveret for at tjene som forbilleder for panegyrik til kristne konger. En noget bredere kreds – der også omfattede enkelte bønder på det kongeløse Island – må have sluttet op om de gamle hedenske kvad og have bevaret dem i mundtlig brug, indtil de blev skrevet ned i det trettende århundrede. Først på skrift har teksterne kunnet eksistere uden at blive båret af et levende miljø. Små runepinde fundet i lag fra det trettende og fjortende århundrede på Bergens Brygge viser, at kunsten at digte enkeltstående *lausavísur* i *dróttkvætt* dyrkedes i Bryggens folkelige miljø op gennem middelalderen¹⁷, men om udbredelsen af kendskabet til de centrale hedenske fyrstekvad uden for håndskrifterne ved vi intet.

I de senere år er der rejst tvivl om en del digtes og strofers ægthed, om deres oprindelse i den hedenske vikingetid. Claus Krag¹⁸ har fremført så stærk tvivl om alderen af digtet *Ynglingatal*, at jeg ikke tør medtage dets udsagn, ligesom jeg med stor tøven vil undlade at bygge på *Háleygjatal*. (Dette digt til Hákon Jarl, hvis ægthed også betvivles af Claus Krag, ligger i sine udtalelser specielt tæt på Ladejarlernes digtning; men jeg kan ikke først bruge dets overensstemmelse med Ladejarlernes øvrige poesi som argument for dets ægthed – og derefter bruge det til at understrege Ladehoffets digteriske særpræg uden at indvikle mig i cirkelslutninger – så jeg vil lade *Háleygjatal* ligge). Ligeledes har jeg ladet mig advare af Klaus von See¹⁹ mod at bygge på stroferne 13-23 i *Haraldskvæði*. Bjarni Einarsson²⁰ har rejst tvivl om historiciteten af *Egill Skallagrímsson* og hele den digtning, der tilskrives ham (og hvoraf intet er overleveret i kongesagaer). Endelig har Bjarne Fidjestøl²¹ betvivlet ægtheden af det anekdotiske digt *Sendibitr* af *Jórunn skáldmær*. Jeg medtager

¹⁶ Skautrup Bd I §12 44-51

¹⁷ Liestøl 1964 24-35

¹⁸ Krag 1991

¹⁹ Klaus von See 1961

²⁰ Bjarni Einarsson 1975 195-206, 1993 153-54

²¹ Fidjestøl 1994 11

ingen strofer fra islændingesagaer, ingen strofer fra det tiende århundrede, der står opført som *lausavísur*, og heller ikke det lille fragment af digtet *Oddmjór*. Mit materiale består således af syv digte med citater fra omkring 60 strofer til Harald Hárfager og hans efterkommere, runeindskriften over en dansker fra Karlevistenen på Øland, et fragment til Harald Blåtand og otte digte med citater fra omkring 65 strofer til Ladejarlerne, Sigurd, Hákon og Erik. I den indledende fase af mit arbejde tog jeg også excerperter fra de strofer, jeg endte med ikke at turde anvende. Jeg kan forsikre, at der ikke står noget i dem, der strider imod sigtet i de digte, jeg medtager.

Afhandlingens emne er den hedenske fyrstedigtningens skabelondigtning, dens stereotyper, dens fælles fraser og vendinger, der varieres gennem et større antal digte. De træk, der bliver fremdraget, udgør fyrstedigtningens fælles fond af konventionelle udtryk, som de fremgår af mange kvad i flere oversættelser. Her bliver fortrinsvis tale om træk, hvorom der er konsensus, både blandt fyrsteskjaldene og blandt deres udgivere og oversættere. Når et forhold kun fremgår af et enkelt digt, vil det blive særskilt bemærket. I tvivlstilfælde har jeg foretrukket hellere at udelade end medtage usikre udsagn. Således har jeg bevidst valgt at skrive en temmelig »flad« og fattig tekst, hvor andre givet ville vælge at udforme et dybere og rigere facetteret værk.

Fyrstedigtningen holder fyrsten fast på hans offentlige rolle i officielle kvad, der blev fremført for ham og hans følge, forsamlet i hallen. Da fyrsten betalte digtene vel, og da mændene lærte dem udenad, ved vi, hvad de regnede for prisværdigt. Man læser fyrstedigtningen med samme tryghed – og samme kedsomhed – som den, hvormed kremlologer læste den hedengangne Pravda: Her træffer man kun den officielle »Sandhed«. Intet er uforbindtligt. Kun er skjaldeforskeren afskåret fra at anvende kremlologens kæreste hjælpemiddel: slutning *e silentio*. Det tiende århundredes fyrstedigtning er for fragmentarisk overleveret til, at man kan drage slutninger af, hvad der ikke står nævnt.

Konventionen er skjaldens medium. Med konventionelle teknikker danner han sine konventionelle variationer over konventionelle temaer. Denne konventionens fond af stadigt varierede, stadigt genkommende udtryk er nærværende afhandlingens emne.

3. Folket

Skjaldene lever for at prise fyrster. Deres kvad fremføres i hallen; deres publikum er fyrsten og hans nærmeste mænd, hans *verðung*. Men deres emne er fyrstens forhold til hans samfund. Og samfundets grund-

læggende enhed er folket²². Folkeslagene har egne navne. Disse kan være navne for de større grupper som *Danir*²³, danskere, *Skotar*²⁴, skotter eller irere, *Írar*²⁵, irere, *Vinðr*²⁶, vendere, *Frakkar*²⁷, frankere og *Frisir*²⁸, frisere. Eller vi møder navne for de mindre grupper som *Hóleygir*²⁹, hålogalændinge, *Hørðar*³⁰, hordalændinge, *Holmrygir*³¹, og *Rygir*³² (holm)-rogalændinge, alle i Norge, og som *Gautar*³³, gøter, *Jótar*³⁴, jyder og *Eydanir*³⁵, ødaner andetsteds. Disse folk giver ofte navn til de landskaber, de bebor. Det er sjældnere, at et folkeslag har sit navn afledt af landets; men dette er vel tilfældet med mørerne, *Mæri*³⁶, og med skåningerne, *Skónungar*³⁷.

I Kong Alfreds udgave af Orosius, betegner hålogalæendingen Ottar Norges beboere som *Norðmenn*³⁸. Under Harald Hårfagers styre lever i følge *Haraldskvæði* både *Norðmenn*³⁹, (i forbindelse med hvilke han bor på den nu forsvundne gård Kvinne, hvad der efter min mening taler stærkt for digtets ægthed, mens Halvard Lie mener, der foreligger en skriverfejl⁴⁰) og *Austmenn*⁴¹ (i forbindelse med hvilke han bor på gården Utstein i Rogaland); i samme digt kaldes hans latterliggjorte fjender fra

²² I henvisningerne anvendes *Lexicon Poeticum*s forkortelser for skjalde og digte, der også står opført i mine lister over *Citerede hedenske skjalde og kvad* side 369 og *Citerede kristne skjalde* side 369. Dog henvises der efter Katrina Attwoods råd både til strofe og – efter en skråstreg (/) – til verslinje. Et udbræstegn (!) markerer, at det citerede udtryk indgår i allitteration og/eller rim; udtrykkets tilstedeværelse er dermed teknisk velbevidnet, mens der er en forhøjet risiko for, at skjalden ikke har »ment« det. Derefter henvises der til sidetal i Finnur Jónsson: *Den norsk-islandske skjaldedigtning Bind I B Rettet tekst*. Hvor F.J.s oversættelse ikke er anvendt, står den i parentes og efterfølges af henvisning til den fulgte autoritet. I øvrigt henvises til Litteraturlisten side 370-73.

²³ *Sindr* 2/6 B 55, *Tindr* 1,6/4 B 137, *Tindr* 1,9/4 B 138

²⁴ *Gldr* 8/6 B 21

²⁵ *Sindr* 5/5 B 55

²⁶ *Vell* 24/1! B 121, *Vell* 28/7! B 122, *Hókr* 7/2! B 194

²⁷ *Vell* 28/8! B 122

²⁸ *Vell* 28/5! B 122

²⁹ *Hák* 3/1! B 57

³⁰ *Vell* 13/3! B 119, *Vell* 26/6! B 121

³¹ *Hák* 3/2! B 57

³² *þdr* 20/6 B 144

³³ *Gldr* 7/6! B 21, *Sindr* 4/2! B 55, *Gráf* 4/2! B 66, *Vell* 30/8! B 122, *Edað* 8/3! B 192

³⁴ *Sindr* 1/3! B 55

³⁵ *Hák* 3/7 B 57

³⁶ *Vell* 22/1! B 120-21

³⁷ *Hókr* 2/8 B 193

³⁸ Ottar og Wulfstan 20, 21-23

³⁹ *Harkv* 5/3 B 22

⁴⁰ Halvard Lie 1956 mener, at *á Kvinnum býr* kunne være en skriverfejl for *á knúum býr* eller *á knúnum býr*, »som bor på skibene« (skibe bliver rigeligt omtalt i strofen)

⁴¹ *Harkv* 9/3 B 23

hinsides Jæren for *Austkylfur*⁴², »østkøller« (måske lig med »østkrigere« – i kenninger bliver en kriger ofte sammenlignet med en træstav⁴³).

Den sprogbrug, der er så kendt fra Sverres saga, at der langs det norske land helst omtales to retninger, den ene mod »nord«, selv hvor vi ville sige mod syd (for eksempel ned langs den vestlige bred af Viken⁴⁴), den anden mod »øst« (for eksempel fra Trondheim over land til Oslo⁴⁵), synes allerede at have gyldighed hos kong Alfreds ven, Ottar⁴⁶ (han taler om, hvor smalt Norge er »mod nord« og hvor bredt »mod øst«). Dette gør det vanskeligt at afgøre, hvor langt mod »øst« »østmændene« bor i følge *Haraldskvæði* – måske blot i Rogaland. (»Østmændene« kunne også være Norskeskystens beboere set fra de Britiske Øer). Men i dødsklagen, *Hákonarmál*, over Haralds søn, Hákon Adelstensfostre, omfatter *Norðmenn* krigere fra *Hóleygir* i Hålogaland mod nord til *Holmrygir* i Rogaland mod sydvest⁴⁷.

Med lidt god vilje kan navnene på flere af de mindre folkeslag i Norge findes hos goterskribenten Jordanes fra det sjette århundrede. Således er *rugí*⁴⁸ eller *aetelrugí*⁴⁹ hos Jordanes nok lig med skjaldedigtningens *Rygir*; mens *arochi*, skulle være en fejlskrivning for (*h*)*arothi*, der skulle være lig med fyrsteskjaldenes *Hørðar*⁵⁰. Og med ekstra god vilje skulle man også kunne få Jordanes's *adogit* (der har midnatssol og vintermørke) til at være en fejlskrivning for (*h*)*alogi*⁵¹, skjaldenes *Hóleygir*.

Hos skjaldene nævnes de gamle folk og fylker hyppigt *pars pro toto* i stedet for nordmændene og Norge. Det kan muligt skyldes, at de mindre folk og fylker efter samlingen af Vestnorge stadig står stærkt i den almene bevidsthed; men det kan også mere praktisk komme af, at deres navne forøger skjaldenes ordforråd med nyttige rim.

Normalt omtales folket med ord, som betyder »mændene, krigerne«. Således *menn*⁵² og *gumnar*⁵³. Sjældnere ord for mænd brugt i betydningen »folket« er *bragnar*⁵⁴, og *seggja ætt*⁵⁵, krigernes æt. I følge E. A. Kock

⁴² *Harkv* 11/5 B 23

⁴³ Meissner 266

⁴⁴ Sverres saga kap 51, 66, 139, 170

⁴⁵ Sverres saga kap 124

⁴⁶ Ottar og Wulfstan 23

⁴⁷ *Hák* 3/4-6! B 57

⁴⁸ Svensson 1917 142-44

⁴⁹ Svennung 1965 98

⁵⁰ Svensson 1917 144. Svennung 1965 100

⁵¹ Svensson 1917 145-46. Svennung 1965 66-70

⁵² *Vell* 15/2! B 119, *Edáð* 8/6! B 192

⁵³ *Gldr* 6/3! B 21, *Gráf* 5/5! B 67, *Tindr* 1,11/3! (B 138) NN §438, *Edáð* 5/3! B 191

⁵⁴ *Vell* 25/6! (B 121) Lindquist 51

⁵⁵ *Hókr* 2/7! B 193

betyder ordet *val*, »udvalgt mandskab«, også folk et par steder: *Vinða val*⁵⁶, »vendernes udvalgte mandskab« er venderne, og *Gotlands val*⁵⁷ er gotlænderne.

Glossen *folk*⁵⁸ betyder en »krigerskare« eller rent ud »kamp«, således i Lexikon Poeticum's to og en halv spalte med forbindelser af *folk*. Omvendt kaldes folket ofte »hæren«, *herr*⁵⁹. Folket kan hedde *þjóð*⁶⁰; vi ser *þjóð* anvendt om en flok i krig⁶¹, mens Einar Skåleglam i *Vellekla* bruger *þjóð* om mændene i Hákon Jarls hal⁶². Et sted bruges ordet *yrþjóð* enten om folket⁶³ eller måske om krigere⁶⁴; her er oversættelserne ikke enige, vel på grund af ordets iboende tvetydighed.

Ordet *öld*, »slægt«, bruges både om folket og om folk i almindelighed⁶⁵. Det sker virkelig, at medlemmer af et navngivet folkeslag opfattes som slægtninge: Hos skjalden Glum Geirasøn hedder bjarmene *Bjarmskar kindir*⁶⁶, de bjarmiske slægtninge. Sprogbrugen må være gammel: Angelsakserne kalder deres folk for *Angelcynir*⁶⁷.

Mens skjaldene har mange navne for forskellige grader af stormænd, findes der før år 1000 ingen entydige betegnelser for medlemmer af den jævne stand af agerbrugere. Først hos den kristne skjald Tord Kolbensøn træffer vi i *Eiríksdrápa* fra 1014 omtale af *búendr*⁶⁸, bønder, før slaget i Hjørungavåg (o 986). I *Nesjavísur* fortæller Sigvat Tordsøn, at i slaget ved Nesjar i 1016 druknede »sårede bønder«, *sárir búendr*⁶⁹. Hos Sigvat Tordsøn kan en bonde kaldes *búþegn*⁷⁰. En *búandi* eller *búþegn* er en mand med eget *bú*, eget landbrug. Det står ikke til at afgøre, om fraværet af *búendr* i vor nu kendte hedenske fyrstedigtning har en virkelig, samfundsmæssig årsag, eller om den skyldes tilfældigheder i overleveringen.

I *Vellekla* omtaler Einar Skåleglam, hvorledes Hákon Jarl i ét og samme slag kæmper imod stormænd, der kaldes *hersar*, hærførere, og mod

⁵⁶ *Sindr* 3/3 (B 55) NN §1930

⁵⁷ *Edað* 4/6 (B 191) NN §553

⁵⁸ *Eirm* 1/4 B 164

⁵⁹ *Vell* 15/3! B 119, *Vell* 37/3! B 124

⁶⁰ *Hák* 21/6 B 60, *Vell* 12/7 B 119

⁶¹ *Gráf* 2/4! B 66, *Gráf* 7/4! B 67, *Hókr* 6/3! B 194, *Hókr* 7/3! B 194

⁶² *Vell* 6/4! B 117

⁶³ *Vell* 22/8! B 120, *Vell* 29/8 B 122 Lindquist 55

⁶⁴ *Vell* 29/8 (B 122) H/S 139

⁶⁵ *Vell* 13/7 B 119, *Vell* 37/1 B 124, *Tindr* 1,8/1 B 137

⁶⁶ *Gráf* 5/3 B 66

⁶⁷ Bosworth & Toller 1898

⁶⁸ *þKolb* 3,1/2 B 203, *þKolb* 3,13/8 B 206

⁶⁹ *Sigv* 2,7/8 B 218

⁷⁰ *Sigv* 7,9/6 B 230

andre mænd, der kaldes *hólðar*⁷¹, helte, og som i denne sammenhæng må være menige krigere. Det næsten enslydende norske ord *hauldr*⁷², er i de senere norske landskabslove betegnelsen for en særlig udmærket slags odelsbonde med særlig gammel arveret til sin gård. Men i skjaldedigtningen bruges ordet *hólðr* om krigere af enhver slags: De er blandt Harald Hårfagers modstandere i slaget i Hafsford⁷³. I *Haraldskvæðir*⁷⁴ ankommer »holderne« på skibe: »Berserkerne« brøler og »ulvhednerne« hylér, men man kan ikke se, om disse krigere udgør en særlig gruppe, forskellig fra »holderne«; vi kan altså ikke vide, om »holderne« på dette sted er »odelsbønder«, som Finnur Jónsson oversætter ordet, eller om de blot i vag almindelighed er »helte«. I *Eiríksmál* kaldes de døde konger, der ankommer til Valhal, for *hólðar*⁷⁵.

Hos angelsakserne var *þegn* en tjener, ofte af høj rang⁷⁶. Både i norske og islandske love er *þegn* derimod betegnelsen for den almindelige, retskraftige frie mand⁷⁷. I Glum Geirasøns *Gráfeldardrápa* omfatter *þegnar*⁷⁸ både kongen Harald Gráfeld og alle de andre krigere, som er døde med ham. I det ellefte århundredes digtning optræder *þegn* ofte i betydningen »fri mand«, »bonde«⁷⁹ og eventuelt »undersåt« eller måske »vassal«⁸⁰.

For de hedenske fyrsteskjalde består folket af de indbyrdes beslægtede krigere i en navngiven hær.

4. Landet

Landene kan nævnes af skjaldene ved deres navn, som *Nóregr*⁸¹, Norge. *Nóregr* omtales som *Norðweg* af Ottar i Kong Alfreds Orosius⁸² og beteg-

⁷¹ *Vell* 11/1! og 11/5! B 118

⁷² KLNLM: Hauld

⁷³ *Gldr* 7/5! B 21, *Harkv* 8/1! B 23

⁷⁴ *Harkv* 8/1! B 23

⁷⁵ *Eirm* 2/2 B 165

⁷⁶ Bosworth & Toller: *þegn* I, VI og VII

⁷⁷ KLNLM: *þegn*. På Island for eksempel *Grágás* 1852 Bd I 39 kap 20, og *Grágás* 1883 Bd IV (Ordregister): *þegnaskapr*, »en fribåren Mands Stilling eller Værd«. Cleasby-Vigfusson: *þegn*, franklin, freeman, yeoman, husbandman; man, good man; liegeman, subject.

⁷⁸ *Gráf* 1/4 (B 66) NN §254

⁷⁹ *Sigv* 11,11/2 B 237, *Arn* 2,8/1 B 307, *þjóðA* 3,9/8 B 341, *þjóðA* 3,24/2 B 344, *Halli* 4/6 B 371. Jfr. Jesch 1993

⁸⁰ *Ótt* 2,19/1! B 272.

⁸¹ *Gráf* 6/4 B 67, *Vell* 23/8 B 121

⁸² Ottar og Wulfstan 24

ner »vejen mod nord«. Skjaldene kender *Danmørk*⁸³, Danmark, *Sviþjóð*⁸⁴, Svealand, *Gotland*⁸⁵ (som vel dengang var selvstændigt), *Garðar*⁸⁶, Garderige omkring Novgorod og *Skotland*⁸⁷, muligvis i Irland. Hvor skjaldene føler sig hjemme, nævner de også de mindre landskaber eller fylker, særlig i Norge: *Dofrar*⁸⁸, landskabet syd for Dovrefjeld, *Sogtr*⁸⁹, Sogn og *Vík*⁹⁰, Viken. I Danmark nævnes *Selund*⁹¹, Sjælland og *Skáney*⁹², Skåne. Når digtet *Vellekla* omtaler *Gautland*⁹³, Gøtaland, lader det sig ikke afgøre, om dette skal betragtes som selvstændigt eller som en del af Sveariget. Guttorm Sindre kan omtale et land udfra dets folk som *frelsi Vinða vals*⁹⁴, »vendernes udvalgte mandskabs fristed«, hvilket vil sige Venden.

Arkæologen Bjørn Myhre har påvist, hvorledes der i løbet af germansk jernalder udvikler sig økonomisk-politiske centre i rige dalfører langs det sydlige og vestlige Norges kyst, omgivet af et system af bjergforter. De er først opstået på Jæren og det sydlige Rogaland, senere rundt langs kysten: Vest Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Nordfjord⁹⁵. De mindre norske samfundsdannelser, skjaldene omtaler, har således en solid arkæologisk fortid.

Landet kaldes oftest simpelthen *land*⁹⁶. Men da et større land består af en række mindre fylker eller landskaber, kan det også kaldes »landene«, *lond*⁹⁷. Et område kan også kaldes *lād*⁹⁸. Landet kan betegnes med en række ord, der lige så vel kan betyde »jord«. Det kan for eksempel hedde *hjarl*⁹⁹ (et ord, der så praktisk rimer på titlen *jarl*, som det altid

⁸³ *Vell* 26/4 B 121-22

⁸⁴ *Hókr* 1/2 B 193

⁸⁵ *Edáð* 4/6 B 191

⁸⁶ *Edáð* 6/8 B 191-92

⁸⁷ *Glúmr* 1,2/6 B 65-66

⁸⁸ *Vell* 26/7 B 121-22

⁸⁹ *Vell* 22/4 B 120-21

⁹⁰ *Vell* 17/4 B 120

⁹¹ *Sindr* 3/1 B 55

⁹² *Sindr* 3/4 B 55, *Glúmr* 1,2/2 B 65-66

⁹³ *Vell* 31/8 B 123

⁹⁴ *Sindr* 3/3 (B 55) NN §1930

⁹⁵ Myhre 1987

⁹⁶ *Harkv* 10/2! B 23, *Hák* 4/6! B 57, *Hák* 21/3! B 60, *Vell* 14/4! B 119, *Tindr* 1,9/3! B 138, *Karlevi* 1/8! B 177, *Edáð* 2/8! B 190-91, *Edáð* 6/4! B 191-92 = digtets »stef« *Edáð* 9/1! B 192

⁹⁷ *Glúmr* 1,1/2! B 65, *Eskál* 1/1! B 116, *Tindr* 1,6/4! B 137

⁹⁸ *Gldr* 8/7! B 21, *Hák* 21/3! B 60

⁹⁹ *Korm* 1,2/4! B 69, *Vell* 37/4! B 124, *Edáð* 5/8! B 191, *Edáð* 8/8! B 192 = digtets »stef« *Edáð* 9/5! B 192

står sammen med), *fold*¹⁰⁰, *grund*¹⁰¹ eller slet og ret *jørð*¹⁰². Jorden bliver i mytologien personificeret som jættekvinden *Jørð*, datter af jætten *Ónarr*¹⁰³, søster til *Auðr*¹⁰⁴ og hustru til Odin¹⁰⁵, og disse kenninger betegner hver gang det grønne, bevoksede land. En sjælden betegnelse for land er *setr*¹⁰⁶, sæde. En bygd, en gård eller by kan kaldes *býr*¹⁰⁷. Et mindre område kaldes i *Vellekla* et *folkland*¹⁰⁸ (egentlig et »hærland«) eller et *fylki*¹⁰⁹ (egentlig en fylket samling krigere).

For fyrsteskjaldene er et menneskeligt samfund: en hær, der har et land.

5. Herskeren og hans slægt

Fyrstedigtningens hovedperson vil jeg her kalde »herskeren«. Digtningen selv skelner konsistent mellem to slags herskere: kongen, *konungr* og jarlen, *jarl*. *Konungr* er Harald Hårfager¹¹⁰, hans sønner: Erik Blodøks¹¹¹ og Håkon Adelstensfostre¹¹², samt Erik Blodøkses sønner¹¹³, herunder Harald Gråfeld¹¹⁴ og Ragnfred¹¹⁵. *Konungr* er også Harald Blåtand¹¹⁶ af Danmark. En konge eller kongeætling kan kaldes *konungmaðr*¹¹⁷.

¹⁰⁰ *Gráf* 8/3! B 67, *Vell* 1/3! B 117

¹⁰¹ *Gráf* 3/7! B 66, *Gráf* 4/4! B 66

¹⁰² *Gldr* 6/4! B 21, *Hfr* 1,4/2 B 147, *Hókr* 5/3! B 194

¹⁰³ *Sindr* 5/2-3 B 55-56, *Hfr* 1,5/3-4 B 148

¹⁰⁴ *Hfr* 1,4/4 B 147

¹⁰⁵ *Bragi* 1,5/8 (B 2) Meissner 87, *Haustr* 15/7 B 17, *Tindr* 1,8/2 B 137, *Hfr* 1,3/4 B 147, *Hfr* 1,6/1-2 B 148, *Edåd* 3/5 B 191

¹⁰⁶ *Eskál* 1/7! B 116

¹⁰⁷ *Gldr* 1/2 B 21: *sandmens býr* = sand-halskædens bygd = kyst-bygd, *Gráf* 5/2 B 66-67, *Edåd* 8/2 B 192

¹⁰⁸ *Vell* 22/6! B 120-21 (*hapax legomenon*)

¹⁰⁹ *Vell* 14/1! B 119, *Vell* 24/7! B 121

¹¹⁰ *Harkv* 5/1! B 22, *Harkv* 7/3! B 23

¹¹¹ *Eirm* 9/1 B 166

¹¹² *Sindr* 1/2 B 55, *Hák* 2/3 B 57, *Hák* 14/4 B 59, *Hák* 17/2 B 59, *Hák* 18/2 B 59

¹¹³ *Hák* 6/6 B 58

¹¹⁴ *Gráf* 6/4 B 67, *Vell* 13/4 B 119

¹¹⁵ *Vell* 20/6 B 120, *Vell* 21/2 B 120

¹¹⁶ *Vell* 27/2 (B 122) Lindquist 53, *Hfr* 1,5/2 B 148

¹¹⁷ *Gldr* 9/2 B 21-22, *Hák* 20/6 B 60

¹¹⁸ *Vell* 1/2 B 117, *Vell* 17/1 B 120, *Vell* 19/2 B 120, *Vell* 20/6! B 120, *Vell* 31/1! B 123, *þjask* 1,1/3! B 132, *Tindr* 1,1/4! B 136, *Tindr* 1,2/8! B 136, *Tindr* 1,3/6! B 136, *Tindr* 1,7/1! B 137

Mest omtalt som *jarl* er Ladejarlen Håkon¹¹⁸ og dernæst hans søn Erik¹¹⁹. Som *jarl* omtales også Håkons fader Sigurd¹²⁰ og en række anonyme, tydeligt underordnede stormænd¹²¹.

Mens ordene *konungr* og *jarl* altid holdes adskilt i skjaldenes terminologi, ser det ud til, at andre betegnelser for hersker kan bruges uden forskel om begge. *þengill*, der bruges i det ellefte århundrede om kristne konger¹²², ses anvendt om Håkon Jarl¹²³ og om hans søn Erik¹²⁴. Det meget almindelige ord *gramr* bruges mest om konger: om Erik Blodøkse¹²⁵ og Håkon Adelstensfostre¹²⁶, om Erik Blodøkses sønner, Harald Gráfeld¹²⁷ og Ragnfred¹²⁸ og om Harald Blåtand¹²⁹; men *gramr* kan også finde anvendelse på Ladejarlerne, Håkon¹³⁰ og Erik¹³¹.

Den ideelle hersker er altid af god slægt. Ordet *konungr* betød oprindeligt »et medlem af en slægt«; det er et gammelt ord og kunne godt stamme fra de fjerne tider, hvor den eneste kendte leder var en slægtsældste. Ordet *jarl* betegner i Eddadigtningen blot en mand af god bondefamilie¹³², men bruges i fyrstedigtningen kun om mænd nær samfundspyramidens top. Herskeren kan kaldes *þóðlingr*¹³³, oprindeligt »en mand af ædel byrd«; han kan være *ættagóðr*¹³⁴ og *ættagóðr*¹³⁵; han kan være *kynstórr*¹³⁶, stor i kraft af sin æt. Herskere kan nævnes ud fra deres slægtninge: Harald Hårfager er *sonr Halfðanar*¹³⁷; Håkon Adelstensfostre er *bróðir Bjarnar*¹³⁸; Erik Jarl kaldes *ættagóðr bróðir Hemings*¹³⁹. Erik Blod-

¹¹⁹ *Edað* 5/8! B 191 = *Edað* 8/8! B 192 = digtets »stef« *Edað* 9/5! B 192, *Hókr* 2/6 B 193, *Hókr* 3/7 B 193, *Hókr* 5/3! B 194, *Hókr* 8/6 B 194-95

¹²⁰ *Korm* 1,2/4! B 69

¹²¹ *Hák* 3/3 B 57, *Hák* 16/4 B 59, *Vell* 12/8 B 118-19

¹²² *Hfr* 3,25/2! B 156, *Sigv* 1,6/2! B 214, *Sigv* 2,6/6! B 218, *Sigv* 11,6/1! B 236

¹²³ *Vell* 33/2! B 123

¹²⁴ *Hókr* 6/4! B 194

¹²⁵ *Eirm* 5/3 B 165

¹²⁶ *Sindr* 8/5 B 56, *Hák* 4/7 B 57, *Hák* 14/3 B 59, *Hák* 19/2 B 59-60

¹²⁷ *Gráf* 3/7! B 66

¹²⁸ *Vell* 21/4 B 120, *Vell* 24/2 B 121

¹²⁹ *Vell* 27/8 B 122, *Hfr* 1,7/1 B 148

¹³⁰ *Eskál* 1/8! B 116, *Vell* 7/4! B 118, *Vell* 29/7 B 122

¹³¹ *Edað* 5/3! B 191, *Hókr* 1/3! B 193

¹³² Lexicon Poeticum: *jarl*

¹³³ *Gráf* 5/7! B 66-67, *þjšk* 1,1/3! B 132

¹³⁴ *Hókr* 8/8! B 194-95

¹³⁵ *Vell* 18/2! B 120

¹³⁶ *Harkv* 7/3 B 23

¹³⁷ *Harkv* 4/6 B 22

¹³⁸ *Hák* 2/1 B 57

¹³⁹ *Hókr* 8/8! B 194-95

økses sønner kaldes *kindir Eireks*¹⁴⁰ og *kind Gamla*¹⁴¹. Harald Blåtand er en »ætstøtte for Hildetands æt«, *áttstuðill ættar Hilditanns*¹⁴². Også for underordnede jarler er deres slægtninge af betydning: Om Hákon Jarls fader, Sigurd, der var jarl under Hákon Adelstensfostre, hedder det, at han er »Sigrøds navnkundige mæg«, *mærr mögr Sigrøðar*¹⁴³.

Harald Hårfager er *ungr ynglingr*¹⁴⁴. Sammen med andre konger er Hákon Adelstensfostre »af Yngvis æt«, *ættar Yngva*¹⁴⁵. Hákon Jarls fader, Sigurd Jarl er *allvaldr aldar Yngva*¹⁴⁶, hvad der enten betyder »en almægtig af Yngvis slægt« som i Finnur Jónssons udgave af Skjaldedigtningen eller »en almægtig over Yngvis folk« som i Lexicon Poeticum, artiklen »*Yngvi*«.

Skikkelsen *Yngvi* er gådefuld. På den ene side opfattes ordet ikke som mere religiøst belastet, end at det kan anvendes om kristne konger¹⁴⁷ i det ellefte århundrede, hvor skjaldene ellers gør sig umage for at undgå hedenske allusioner¹⁴⁸. På den anden side nævnes *áttir Ingvifreys*¹⁴⁹, »Yngvi-Freys slægter« i digtet *Haustlǫng* som betegnelse for alle guderne; så i følge dette mytologiske digt er Yngvi-Frey forfader til både aser og vaner. Udtrykket *Yngva öld*, »Yngvis slægt« er også gådefuldt, fordi det ikke kan ses af sammenhængen, om *öld* her skal forstås som Sigurd Jarls egen slægt eller som betegnelse for hans folk.

Der kendes ingen kult til *Yngvi*.

Når vi ikke tør regne *Ynglingatal* med blandt de ægte hedenske kvad, er Hákon Jarl den eneste, der direkte hævdes at stamme ned fra kultisk dyrkede guder: I Ejnar Skåleglams digt *Vellekla* omtales Hákon Jarl som »den gavmilde efterkommer af Odin«, *fémíldr niðr Yggs*¹⁵⁰ og som »gudernes ætling«, *konr ragna*¹⁵¹.

Herskeren er født som medlem af en velkendt, god familie og stammer ned fra den gådefulde skikkelse *Yngvi*. Hákon Jarl stammer ned fra kultisk dyrkede guder.

¹⁴⁰ *Sindr* 7/7-8 B 56 NN §1933

¹⁴¹ *Eskál* 1/3 B 116

¹⁴² *Eskál* 2,2/1-4 B 117

¹⁴³ *Korm* 1,5/1-2 A 79; B 69 retter til *Mögr Hókonar*

¹⁴⁴ *Harkv* 4/6 B 22

¹⁴⁵ *Hák* 1/4 B 57

¹⁴⁶ *Korm* 1,7/1-3 B 70

¹⁴⁷ *Ött* 2,10/1! B 270, *Hallv* 6/1! B 294, *Arn* 2,13/3! B 309, *þjóðA* 3,31/1! B 346, *Mark* 1,2/3! B 414, *Mark* 1,7/1! B 415

¹⁴⁸ Fidjestøl 1993 101-02

¹⁴⁹ *Haustl* 10/5-6! B 16

¹⁵⁰ *Vell* 20/6-8! B 120

¹⁵¹ *Vell* 32/2 B 123

6. Herskeren som hærfører

Personlig skal herskeren være en stor og aktiv kriger. Han kaldes ofte *jofurr*, et ord, der oprindeligt har betydet »vildsvin«, men er forsvundet i denne betydning fra det norrøne sprog; det bruges om mange konger¹⁵² og enkelte gange om Ladejarlerne¹⁵³. Ofte kaldes herskeren *hilmir*, hvad der oprindeligt må have betegnet ham som »den hjælmede«; ordet bruges de fleste gange om konger¹⁵⁴ og en enkelt gang om Hákon Jarl¹⁵⁵. Olaf Trygvesson er en »hjelmlædt hjælmbærer«, *hilmir hjalmfaldinn*¹⁵⁶; Erik Jarl er *hjalmi faldinn*¹⁵⁷, og hans fader Hákon Jarl er *faldinn holmfjoturs hjalmi*¹⁵⁸, iklædt »ø-lænkens hjælm« = Midgårdssormens hjælm = »skrækkehjælmen«. Harald Hårfager er *holmreyðar hjalmtamiðr*¹⁵⁹, »vandt til at bære ø-laksens (= slangens = Midgårdssormens) hjælm = »skrækkehjælmen«.

*Ræsir*¹⁶⁰, betegner herskeren som den, der sætter andre i bevægelse. Som *vísi*¹⁶¹ er herskeren anfører, den, der fører fremad. Torleif Jarlskjald priser Hákon for hans »ledelse«, hans *forysta*¹⁶², »da vi drog i kamp« *es drógumk at hjórrógi*. Ofte omtales herskeren som hærfører; han kan være *dróttinn*¹⁶³, leder af et *drótt*, en krigerskare. Han er *fylkir*¹⁶⁴, den, der fylker hæren. Herskeren er *folkstýrir*¹⁶⁵, »kampens« eller »krigerskarens styrer«; han er »kampforstærkende«, *folkeflandi*¹⁶⁶; han er »kampkraftig«, *folkharðr*¹⁶⁷. Herskeren kan være leder af mænd, *drengja stjóri*¹⁶⁸. Han kan være »hærens beskytter«, *herforðuðr*¹⁶⁹; og som *herstefnandi*¹⁷⁰ er

¹⁵² *Gldr* 4/5! B 20, *Sindr* 8/7! B 56, *Gráf* 5/1! B 66-67, *Gráf* 9/7! B 67, *Eskál* 1/5! B 116, *Eskál* 2,1/2 B 116, *Vell* 7/7! B 118, *Vell* 20/7! B 120, *Vell* 26/7 B 121-22, *Vell* 32/5! B 123, *Eirm* 4/6 B 165, *Eirm* 8/6 B 165, *Hókr* 1/1 B 193, *Hókr* 5/2 B 194

¹⁵³ *Vell* 6/4 B 117, *Edað* 4/2 B 191

¹⁵⁴ *Gldr* 1/1! B 20, *Gldr* 6/5! B 21, *Harkv* 10/3! B 23, *Gráf* 4/1! B 66, *Gráf* 11/1! B 68, *Hókr* 8/1! B 194-95

¹⁵⁵ *Vell* 12/1 B 118-19

¹⁵⁶ *Hókr* 8/1 B 194-95

¹⁵⁷ *Edað* 3/7 B 191

¹⁵⁸ *Vell* 26/5-6 B 121

¹⁵⁹ *Gldr* 6/5-6 B 21 Marold 1998 13

¹⁶⁰ *Gldr* 5/5! B 21, *Hák* 15/1! B 59, *Eskál* 2,1/3! B 116

¹⁶¹ *Hák* 4/3 B 57, *Hák* 11/1 B 58, *Vell* 5/1! B 117, *þjask* 1,1/7! B 132, *Eirm* 1/10 B 164

¹⁶² *þjask* 1,2/4 B 132

¹⁶³ *Harkv* 5/3! B 22, *Vell* 26/8! B 121-22 *drótt – sótt* er et meget populært rimpar

¹⁶⁴ *Harkv* 6/3! B 22-23, *Gráf* 7/8! B 67, *Vell* 25/7! B 121, *Tindr* 1,7/4 B 137

¹⁶⁵ *Edað* 3/1 B 191 (*hapax legomenon*)

¹⁶⁶ *Vell* 25/7! B 121 (*hapax legomenon*)

¹⁶⁷ *Hókr* 5/6 B 194

¹⁶⁸ *Hókr* 7/7 B 194

¹⁶⁹ *Vell* 13/3! B 119 (*hapax legomenon*)

¹⁷⁰ *Vell* 36/3 B 123-24

han »den, der stævner hæren«, kalder den til møde eller bestemmer dens retning.

Da Tind Halkelsøn priser Håkon Jarls kamp mod en dansk-vendisk flåde udfør Møre (i det, der traditionelt kaldes »Jomsvikingslaget i Hjørungavåg 986«) siger han, at »ledingen ryddede de danske skibe ... der var »lind« (spyd, skjolde eller snarest skibe af lindetræ) foran landet« *Leiðangr hrauð Dana skeiðar ... þar vas lind fyr landi*¹⁷¹. Senere priser den kristne skjald Tord Kolbensøn Erik Jarl for hans deltagelse i samme slag og omtaler, at ledingen løb lang vej langs landet, *leiðangr rendi langt með landi*¹⁷². Dette er de to første omtaler af den norske *leiðangr*; og digtene viser, at det allerede før år 1000 var herskerens officielle opgave at lede den. I sagaoverleveringen er Håkon Adalstensfostre ledingssystems ophavsmand. I det samtidige *Hákonarmál* fra 961 omtales han kun som anfører for sin *verðung*, han er *vísi verðungar*¹⁷³. Men i samme digt siges det, at han i slaget opmuntrede »håløger såvel som holmryger«, han »havde nordmændenes gode følge«, *hafði gótt gengi Norðmanna*¹⁷⁴; så en eller anden organisation til at opbyde nordmændene fra Hålogaland til Rogaland må Håkon have haft.

Flere steder benævnes herskeren efter de folkeslag, han har kæmpet imod. Harald Hårfager er »gøtternes fjende«, *andskoti Gauta*¹⁷⁵; Håkon Adalstensfostre er »ø-danernes truer«, *ægir Eydana*¹⁷⁶; såvel Håkon Jarl som hans søn Erik kan betegnes som »vendernes banemand«, *Vinða myrðir*¹⁷⁷. Ladejarlerne prises som dræbere af mænd: Håkon jarl er »den, der forårsager heltes drab«, *valdr hólða morðs*¹⁷⁸; og Erik jarl er »skræk-indjager af mænd«, *ægir gumna*¹⁷⁹. Herskeren kan mere specielt betegnes som fjende af andre herskere og stormænd. Håkon Adalstensfostre er »jarlers fjende«, *jarla bági*¹⁸⁰ og »jarlers enebane«, *jarla einbani*¹⁸¹. Harald Gráfeld er »fyrsters undertrykker«, *jöfra þrýstir*¹⁸²; Håkon Jarl er

¹⁷¹ *Tindr* 1,9/4 (B 138), NN §436, jvf Malmros 1985 112

¹⁷² *þKolb* 3,4/3-4 B 204

¹⁷³ *Hák* 4/3 B 57

¹⁷⁴ *Hák* 3/1-6 B 57

¹⁷⁵ *Gldr* 7/6 B 21

¹⁷⁶ *Hák* 3/6 B 57

¹⁷⁷ *Vell* 24/1 B 121, *Hókr* 6/7 B 194

¹⁷⁸ *Vell* 21/1-3 B 120

¹⁷⁹ *Edað* 6/5! B 191-92

¹⁸⁰ *Hák* 16/4 B 59

¹⁸¹ *Hák* 3/3 B 57

¹⁸² *Cráf* 5/1 B 66-67

»fyrsters slægtsformindsker«, *jofra ættrír*¹⁸³; og Erik Jarl er »den, der undertrykker fyrster (eller skærer dem med sværd)«, *jofra hneitir*¹⁸⁴.

Herskeren er den store, højtprieste hærfører. De fleste af fyrstedigningens vers består af beskrivelser af herskeren som leder af slag. Han sejrer eller dør. Noget tredje gives ikke.

7. Hersker, folk og land

Herskeren omtales ofte som *allvaldr*¹⁸⁵. Ordet betyder bogstaveligt »almægtig«, eller i hvert fald »meget mægtig«. Ladejarlen Sigurd, der vel bør have været underordnet kongen Håkon Adelstensfostre, kaldes *allvaldr aldar Yngva*¹⁸⁶. (Håkon Jarls skjalde lader det heller ikke skinne igennem, at han strengt taget har Harald Blåtand som sin overherre).

Harald Hårfager er *þjóðkonungr*¹⁸⁷, folkekonge. Og Håkon Jarl er *þjóðar snytrir*¹⁸⁸, »den, der fremmer folkets sæd«. Harald Hårfager er både *dróttinn Norðmanna*¹⁸⁹ og *allvaldr Austmanna*¹⁹⁰. Harald Gráfeld er »hørdernes konge«, *konungr Hørða*¹⁹¹; Håkon Jarl er »mørernes kampværger«, *folkverjandi Mæra*¹⁹², og han kan også hedde »hørdernes hersker«, *valdr Hørða*¹⁹³. Harald Gráfeld er »mændenes ven«, *gumna vinr*¹⁹⁴ og »mændenes forliger«, *gumna sættir*¹⁹⁵. Håkon Jarl kan hedde *segga sessr*¹⁹⁶, »mændenes ven«, »mændenes sidekammerat«.

Men ellers gør fyrsteskjaldenes almindelige tilbøjelighed til at kalde folket for »hæren« og »mændene«, at gloser, der i og for sig benævner herskeren som hærfører, får associationer til hans egenskab som leder og beskytter af hele folket. Et ord som *herförðuðr* kunne godt betyde »folkets værner«.

¹⁸³ *Vell* 32/5-6 B 123

¹⁸⁴ *Hókr* 1/1 B 193

¹⁸⁵ *Harkv* 9/3 B 23, *Hák* 13/5 B 59, *Gráf* 3/2 B 66

¹⁸⁶ *Korm* 1,7/1-3 B 70

¹⁸⁷ *Gldr* 7/4 B 21

¹⁸⁸ *Vell* 12/7! B 118-19

¹⁸⁹ *Harkv* 5/3! B 22

¹⁹⁰ *Harkv* 9/3 B 23

¹⁹¹ *Vell* 13/3-4 B 119

¹⁹² *Vell* 22/1-3 B 120

¹⁹³ *Vell* 26/6 B 121

¹⁹⁴ *Gráf* 2/3 B 66

¹⁹⁵ *Gráf* 5/5 B 66-67

¹⁹⁶ *Tindr* 1,3/7! B 136

Herskeren er *riki*¹⁹⁷, »mægtig«. Håkon Jarl har »en jarls magt«, en »jarlemagt«, *jarls riki*¹⁹⁸. Ordenes rod er den samme som i det keltiske *rix* og det latinske *rex* og *regere*, i fyrstedigtningen genfindes det også i glosen *landreki*¹⁹⁹, »land-regent«.

Krigene står om lande: I følge *Glymdrápa* var det ved slaget i Hafs fjord, at Harald Hårfager »lagde under sig land og mænd«, *þrøng und sik jorðu ok gumnum*²⁰⁰, og i følge *Haraldskvæði* blev hans fjende »ked af at forholde den tæthårede landet«, *leiddisk at halda landi fyr Lúfu*²⁰¹. I et kvad til hans søn, Erik Blodøkse, siger Glum Geirasøn: »Sværdet skaffer Erik guld og lande«, *Brandr fær Eiriki lands banda logs ok landa*²⁰². Om den underordnede jarl, Sigurd, siger skjalden Kormak: »Sværdet skaffer den krigsraske Sigurd jarl land, *hjorr fær hildibørrum Sigurði jarli hjars*²⁰³. Torleif Jarlsskjald siger til Håkon Jarl: »Du har sendt Odin ni fyrster... der ved er du blevet hersker over vide lande«, *víðlendi*²⁰⁴. Også Håkons fjende Harald Gráfeld er *víðlendi*²⁰⁵. Om Håkons søn hedder det: »Erik drager land under sig ved gudernes vilje«, *Eiríkr dregr land und sik at mun banda*²⁰⁶. Da Erik har været med til at fælde Olaf Trygvesson, siger Haldor den Ukristne, at »jarlen fik fjorde til land«²⁰⁷: efter slaget blev Erik hersker over Norge med dets fjorde.

Når landet først er vundet i kamp, skal det beskyttes mod anfald fra andre. Så bliver den tidligere angriber »landets værner«. I slaget ved Fitjar skulle Håkon Adelfostre værge sit land, *skyldi verja land*²⁰⁸. Harald Gráfeld er *grundar vörðr*²⁰⁹, landets vogter, når han kæmper mod gøterne langt fra hjemmet; og såvel Harald Gráfeld som hans fjende Håkon Jarl er *foldar vörðr*²¹⁰, landets vogter. Forestillingen om herskeren som landets modige beskytter må ligge bag, når Harald Blåtand kaldes *landfrækr*²¹¹, »landtapper«. Harald Gráfeld er *Freyr foldar*²¹², »landets

¹⁹⁷ *Gldr* 7/1! B 21, *Vell* 16/4! B 119-20, *Edað* 2/2 B 190-91

¹⁹⁸ *Vell* 13/8 B 119

¹⁹⁹ *Vell* 23/4! B 121

²⁰⁰ *Gldr* 6/3-4 B 21

²⁰¹ *Harkv* 10/1-2 B 23

²⁰² *Glúmr* 1/1 B 65

²⁰³ *Korm* 1,2/3-4 B 69

²⁰⁴ *þjisk* 1,1/8! B 132

²⁰⁵ *Gráf* 7/5! B 67

²⁰⁶ *Edað* 2/8 + *Edað* 4/4 B 191 = digtets »stef« *Edað* 9/1-2 B 192

²⁰⁷ *Hókr* 5/3 (B 194) NN §557

²⁰⁸ *Hák* 4/6 B 57

²⁰⁹ *Gráf* 4/4 B 66

²¹⁰ *Gráf* 8/3 B 67, *Vell* 1/3 B 117

²¹¹ *Eskál* 2,1/2 (B 116) NN §2239

²¹² *Gráf* 2/5-6 (B 66) NN §255

herre« eller »landets gud«. Ejnar Skålegram bruger ordet *byggva*, bygge, om herskerens forhold til landet: Da Erik Blodøkses sønner, *Gamla kind*, havde magten i Norge, byggede de landene, *byggði lǫnd*²¹³; Ejnar slutter Vellekla med at lade »seksten jarlers land« ligge under én *jarðbyggvir*²¹⁴, »jordbygger«. Håkons søn, Erik Jarl, »råder for det gudebeskyttede land«, *jarl ræðr hjarli goðvǫrðu*²¹⁵.

Karlevistenen på Øland er rejst over Sibbe, Foldars søn, om hvem det hedder: »Aldrig vil nogen retskafnere søfarer råde for land, *ráða landi*, i Danmark«²¹⁶. Ud fra sprogbrugen er det rimeligt at antage, at Sibbe har haft samme forhold til et land som Erik Jarl, det vil sige: at Sibbe Foldars søn har fungeret i et offentligt embede som høvding over et større eller mindre område i Danmark.

Harald Gråfeld er *konungr Nóregs*²¹⁷; Harald Blåtand er »Lunds landtapre konge«, *landfrækn jǫfurr Lundar*²¹⁸; og Håkon Jarl er Dovres drot, *dróttinn Dofra*²¹⁹.

Hersker og land hænger så tæt sammen, at landet kan benævnes efter herskeren: Da Norge var i Erikssønnernes besiddelse, var det »de kraftige fyrsters land«, *setr þeira afrendra jǫfra*²²⁰. Før slaget i Hjørungavåg angriber en dansk-vendisk flåde Norges kyster for at plyndre Håkon Jarls, »rigdomsfjendens alle lande«, *ǫll lǫnd auði grimms*²²¹. Og Erik Jarl plyndrer i østerledet »Valdemars land«, *land Valdamars*²²².

I Guttorm Sindres *Hákonardrápa* sætter Håkon Adelstensfostre ved afslutningen på et krigstog en kampfælle over »Onars kvinde, den egegroede«, *fljóð Ónars, eiki gróit*²²³, da han indsætter ham som sin jarl. Onars kvinde er hans datter, gudinden eller jættekvinden *Jǫrð*, der således overdrages til en jarl (i følge Snorre: Trygve Olafson²²⁴). Da Erik Jarl havde deltaget i nedkæmpningen af Olaf Trygvesøn, ville »kongerne« (Sven Tveskæg og Olaf den Svenske?) på samme måde sætte ham over Odins brud, *hoddmildingar vildu setja (hann) at Yggjar brúði*²²⁵. Landet må

²¹³ *Eskál* 1/1 B 116

²¹⁴ *Vell* 37/2! B 124 (*hapax legomenon*)

²¹⁵ *Edáð* 5/8 B 191 + *Edáð* 8/8 B 192 = digtets »stef«, *Edáð* 9/4-5 B 192

²¹⁶ *Karlevi*/5-8 B 177 = DR 411. sp 471-76

²¹⁷ *Gráf* 6/4 B 67

²¹⁸ *Eskál* 2,1/1 (B 116) NN §2239

²¹⁹ *Vell* 26/7-8 B 121

²²⁰ *Eskál* 1/5-7 B 116

²²¹ *Tindr* 6/3-4 (B 137) NN §433

²²² *Edáð* 6/4 B 191-92

²²³ *Sindr* 5/2-3 B 55-56

²²⁴ Hkr. Håkon den godes saga 9. H/S 84

²²⁵ *Edáð* 3/4-8 B 191

have officiel betydning både for den, der skænker det, og for den, der får det overdraget.

Den enkle kenning, at landet er jættekvinden *Jörð*, der kan erhverves af en jarl, drejes i næsten pornografiske vendinger af skjalden Halfred Ottarsøn Vandrådeskjald i hans fragmentarisk overleverede digt *Hákonardrápa*. Drapaen beskriver i gentagne billeder, hvorledes Hákon Jarl ved sine erobringer opnår et erotisk forhold til gudinden eller jættekvinden *Jörð*: Med sværdenes sande ord lokker Hákon under sig »Odins »byg-hårede« eller »granbevoksede« elskede«, *barrhaddaða biðkvön þriðja*²²⁶; det beskrives, hvordan jarlen ved hjælp af sværdenes magtsprog »underlagde sig Odins brud med det brede ansigt«, *gat teigða at ser breiðleita brúði Báleygs*²²⁷; når *Jörð* lægger sig under ringødsleren, er han meget uvillig til at forlade »Auds herlige søster«, *ítr systur Auðs*²²⁸; handlingerne afsluttedes, således at kongens rådsnare samtaleven »fik Onars eneste datter, den skovbevoksede«, *átti einga dóttur Ónars, viði gróna*²²⁹. Halfreds udtryk er blevet kaldt et »hierosgamos-motiv« af Folke Ström²³⁰. Man kunne nu også nøjes med at tænke sig, at Hallfred her virker som kunstner og glæder sig over at udnytte skjaldesprogets muligheder, omtrent som Ejnar Skåleglam i indledningsstroferne til digtet *Vellekla* dramatisk beskriver skjaldemjøden som et hav i oprør²³¹. Til vort brug er det tilstrækkeligt at bemærke, at det erotiske forhold mellem Hákon og den grønne, skovbevoksede gudinde Jord ideologisk udtrykker den nære forbindelse mellem jarlen og hans land.

Da det sommetider hævdes, at selv den sene vikingetids konger og stormænd baserede deres magt alene på midlertidig tilslutning fra grupper af frivillige mænd, er det af betydning, at de hedenske fyrsteskjalde fremhæver herskerens og den noget lavere stormands nære forhold til hans territorium.

De to steder ordet *dróttinn* forekommer, er drottens offentlige rolle som hersker central: *dróttinn Norðmanna*²³², og *dróttinn Dofra*²³³.

Glymdrapas udtryk for Harald Hårfagers krigsmål: *Jörð ok gumnar*²³⁴ har ingen nære paralleller i den bevarede hedenske digtning, men får

²²⁶ *Hfir* 1,3/3-4 B 147

²²⁷ *Hfir* 1,6/1-2! B 148

²²⁸ *Hfir* 1,4/3-4 B 147

²²⁹ *Hfir* 1,5/2-4 B 148

²³⁰ Ström 1983

²³¹ *Vell* 1, 2, 3, 5, 6 B 117

²³² *Harkv* 5/3! B 22

²³³ *Vell* 26/7-8! B 121-22

²³⁴ *Gldr* 6/3-4 B 21

et langt efterliv hos det ellefte århundredes kristne skjalde: Den nyomvendte Halfred Vandrædeskjald kvæder om, at Olaf Trygvesøn efter sit nederlag er berøvet land og folk, *lýðum firðr ok láðr*²³⁵; Sigvat Tordsøn taler om, at Magnus den Gode kan glæde sig ved lande såvel som mænd, *lond sem menn*²³⁶; endelig nævner Tjodolf Arnorsøn for Harald Hårderåde, at Magnus den Gode har tilbudt at dele lande og mænd, *lond ok þegnar*²³⁷ med ham. Langt senere lod Sverre sig give kongsnavn på Øretting og fik tilsvoret sig »land og tegner« efter gammel landslov²³⁸. Endnu i Magnus Lagabøters lovbog, *Járnsíða* sværger kongsemnet sine »tegener« lov og retfærdighed »og de ham lande og tegner«, *en þær honom lond oc þegna*²³⁹. Glymdrápas omtale af *þórð ok gumnar* står alene i det tiende århundredes bevarede digtning og er dermed det udtryk i mit materiale, hvor man kunne være mest beføjet til at have mistanke om, at et yngre udtryk kunne være blevet tilbageprojiceret fra kristen tid.

Den hedenske fyrstedigtning betragter kongen som hersker over land og folk. Også jarlen har et intimt forhold til sit territorium. Lande er heftigt begærede krigsmål.

8. Konger og jarler, herser og holder

I Ejnar Skåleglams *Vellekla* beskrives Hákon Jarls vej til magten: Den består af en række sejrige krigstog mod hans oprindelige overherrer, Gunhildsønnerne. Hákon havde »en bred flåde ude i kampe« *hafði breiðan flota úti í Gøndlar veðrum*²⁴⁰; han dræbte »Hørdernes konge«²⁴¹; »tre tapre jarlesønner« *þrír forsnjallir jarlssynir*²⁴² faldt for hans våben (Snorre kalder dem alle jarler²⁴³); i et slag dræbte han som før nævnt »herser« (hærførere) – og »holder« (helte)²⁴⁴; da han siden ville foretage et hærtog mod Sogn, »lod han skibe stå ud fra land i fire fylker«, *ytti af fjórum folkløndum*²⁴⁵. Senere hedder det: »Og syv *landrekar* ilede fremad på de smidige skibe med krigeren til kamp – det gav genlyd i

²³⁵ *Hfr* 3,21/3! B 154-55

²³⁶ *Sigv Lausavísa* 30/5-8 B 253

²³⁷ *þjóðA* 3,9/8 B 341

²³⁸ Sverres saga kap 16

²³⁹ NGL I 263

²⁴⁰ *Vell* 7/1-4 (B 118) Lindquist 47

²⁴¹ *Vell* 13/3-4 B 119

²⁴² *Vell* 12/4-8 B 119

²⁴³ Hkr. Hákon jarls saga kap 10. H/S 117

²⁴⁴ *Vell* 11/1-8 B 118

²⁴⁵ *Vell* 22/5-8 B 120-21

hele Norge, da krigerne drog samlede til kampen«²⁴⁶. De underordnede »landregenter« fra de fylker, Håkon havde overvundet, måtte gøre ham krigsfølge under hans videre erobringer. Siden drog Håkon med sine skibe til Danmark, fordi Danmarks konge »bad« ham forsvare Danevirke²⁴⁷. Til slut spørger skjalden: – Hvor har man set »et seksten jarlers land« ligge under én »jordbygger«? *jarðbyggvir*²⁴⁸.

Skjaldene er forsigtige under omtalen af Håkon Jarls forhold til Danmark; de skildrer ham ikke som underordnet. Han kan kaldes *spjalli jofra*²⁴⁹, »kongens samtaleven« af sin fjende Harald Gráfelds skjald. Håkons egen skjald, Hallfred, kalder ham både *snjallrádr spjalli konungs*²⁵⁰, »kongens samtaleven, der er klog i råd«, samt *rúni grams*²⁵¹, »kongens fortrolige«. Vi ville vel sige »kongens rådgiver«. I *Vellekla* bliver Håkon »bedt« om at yde Harald Blåtand krigsfølge, ikke »budt« – men han kommer!

Med udgangspunkt i den store Jellingesten²⁵² og i digtet *Vellekla* kan man skitsere følgende billede af Danmark-Norge i det sene tiende århundrede: Øverst har efter Jellingestenens udsagn Harald Blåtand placeret sig som »den Harald, der vandt sig hele Danmark og Norge«; under ham står hans »samtaleven«, Håkon Jarl, der yder ham krigsfølge; under Håkon ligger de seksten jarlers land, hvis *landrekar* yder ham hærfølge. Imod Håkon værger sig så kongerne af Hårfagreætten, tre »jarlesønner« og et ukendt antal »herser« og »holder«.

Mellem de mindre jarler og den brede befolkning af agerbrugere burde der være plads til et lag af endnu mindre »stormænd«, hvad enten de skal tænkes som høvdinge over mindre territorier eller som ledere af offentlige klienteller, i lighed med de islandske »goders« forhold til deres »tingmænd«.

Folkets menige medlemmer kender vi kun dårligt i den hedenske fyrstedigtning. »*Hauldr*« er i de senere norske love navnet på en bonde med fem generationers arveret til sin jord²⁵³; skjaldene kan bruge det nærtstående ord *hplðr* om enhver modig mand, en »helt«. Vi har sommetider grund til at tro, at »holderne« deltager i slag som menige kri-

²⁴⁶ *Vell* 23/1-8 B 121

²⁴⁷ *Vell* 27/5-8 (B 122) Lindquist 53. H/S 139

²⁴⁸ *Vell* 37/1-4 B 124 (*hapax legomenon*)

²⁴⁹ *Gráf* 9/7 B 67

²⁵⁰ *Hfir* 1,5/2 B 148

²⁵¹ *Hfir* 1,7/1 B 148

²⁵² DR 42. sp 65-81, sp 597 Atlas 42-49

²⁵³ KLNLM: Hauld

gere, og Finnur Jónsson oversætter da *hǫlðar* ved »odelsbønder«²⁵⁴. Men selv dér er det ikke let at se, hvori »holdernes« stilling i samfundet består. De kunne tænkes at have været bønder, der var budt op fra mindre territorier, som vi senere kender »leidangens« bønder fra deres »skipreider«; de kunne også tænkes at have været bønder, der var knyttet efter offentliggjort, personligt valg til en stormand, som islandske »tingmænd« var knyttet til deres »gode«; de kunne tænkes at have været optaget i en høvdings husholdning og at have kæmpet som hans lønnede og sammenspiste mænd; men de kunne da også være kommet til stede under omstændigheder, som vi hverken har paralleller til eller kundskab om.

Under søslaget i Hjørungavåg leder Håkon Jarl en flådeorganisation, som Tind Halkelsøn kalder *leiðangr*²⁵⁵. Hvordan den er organiseret, kan vi strengt taget ikke vide; først på Harald Hårderådes tid kaldes *leiðangr* for *almennigr*²⁵⁶ i én og samme strofe. Blot kan det fastslås, at den norske *leiðangr* fra sin første optræden i kilderne står under herskerens ledelse.

9. Herskeren og religionen

Når vi ikke tør regne *Ynglingatal* og *Háleygjatal* for ægte hedenske digte, bliver mængden af religiøse udsagn i skjaldedigtningen væsentligt reduceret. Men de forsvinder ikke. Også udover deres slægtskab med den gådefulde skikkelse *Yngvi* har herskerne et nært forhold til religionen: Harald Hårfager er gudebeskyttet, *gøðvarðr*²⁵⁷. Om hans sønnesøn Harald Gráfeld hedder det, at guderne styrede, *gøð stýrðu* den kriger, og at i søkrigeren var selve Odin, *vas sjalfir Sigtýr*²⁵⁸. Om Håkon Adelstensfostre siges det, at han havde beskyttet og hædret helligdommene, *hafði þyrmt véum*²⁵⁹.

I det truede hedenskabs sidste tid lader Håkon Jarl sig hylde som den, der nedstammer fra kultisk dyrkede guder: I Ejnar Skåleglams *Vellekla* kaldes Håkon for *Yggs niðr*²⁶⁰, Odins ætling og for *ragna konr*²⁶¹, gudernes

²⁵⁴ *Harkv* 8/1! B 23, *Vell* 11/5! B 118

²⁵⁵ *Tindr* 1,9/4 (B 138) NN §436, jvf Malmros 1985 112

²⁵⁶ *þjóðA* 4,22/4 B 352

²⁵⁷ *Gldr* 6/4 (B 21) NN §3204

²⁵⁸ *Gráf* 12/1-4 B 68

²⁵⁹ *Hák* 18/2-3 B 59

²⁶⁰ *Vell* 20/8 B 120

²⁶¹ *Vell* 32/2 B 123

ætling. I Tind Halkelsøns drape om Hákon Jarl siger skjalden, at guderne, *þond*²⁶² ville, at Hákon skulle overgå enhver anden hersker. I følge *Vellekla* har alle andre fyrster mindre at sige hos Odin end Hákon²⁶³, hvad der vel må betyde, at Odin oftere skænker sejren til Hákon end til andre. Når Hákon drager til søkamp, siger *Vellekla*, at ham styrer guderne, *þeim stýra goð*²⁶⁴. I strofe 32 af *Vellekla* hedder det, at der ingen tvivl kan herske om, at guderne styrer fyrsternes slægts-forringer, *goð stýra ættrýri jofra*²⁶⁵. I følge gudernes vilje, *at mun banda*, når han med vold frem til »søkongens Østerland«, hvad enten der er tale om Østersøen, eller om »landene i østen«^{266?} »Overvældende stærke gudemagter styrer Hákons vælde«, *rammaukin rogn magna ríki Hókonar*²⁶⁷.

I *Vellekla* genoprejses Hákon den truede kult: »den vise« erklærer Tors tempellande, *hofs lund Einriða* og gudernes helligdomme, *vé banda* for gyldige for folket²⁶⁸. Og de folkegavnige asasønner, *herþarfir ásmegir* vender sig atter til blotene; den gavmilde mand lader krigerne glade befolke gudernes helligdomme, *byggva vé haptá*; nu bærer jorden som før, *nú grær jorð sem áðan*²⁶⁹. (I følge *Glælognskviða* af *þórarinn loftunga* venter også de nykristne nordboer sig, at deres Hellige Olaf hos Gud selv opnår god åring og fred, *ár ok friðr*²⁷⁰ for alle mennesker).

Endelig i *Velleklas* dunkle strofe 30 er Hákon Jarl den, der kaster lod med pinde, han er »pinde-loddernes gud«, *teinlautar Tyr*, han spørger et orakel, *frétt*, og modtager varsler af ravne før et slag²⁷¹. Dette er det eneste sted i fyrstedigtningen, hvor en hersker synes selv at foretage en kultisk handling.

I det sene hedenske digt, Ejolf Dádaskjalds *Bandadrápa*, underkaster Erik Jarl sig landet i følge gudernes vilje, *at mun banda*²⁷², og råder siden for det gudebeskyttede land, *jarl ræðr hjarli goðvörðu*²⁷³.

Allerede Hákon Jarls fader, der var en almindelig, underordnet jarl under Hákon Adelstensfostre og Harald Gráfeld, havde vist et forhold til religionen (selvom stroferne fra Kormak Ogmundsøns Sigurdsdrapa

²⁶² *Tindr* 1,8 B 137-38; herimod NN §435; imod Kock dog Marold 1992: 705

²⁶³ *Vell* 4/1-4 B 117

²⁶⁴ *Vell* 15/7 B 119

²⁶⁵ *Vell* 32/5-6 B 123

²⁶⁶ *Vell* 9/2 B 118 »landene i østen«; Lindquist 49 »Østersøen«

²⁶⁷ *Vell* 32/7-8 B 123

²⁶⁸ *Vell* 15/1-4 (B 119) NN §401, Lindquist 49

²⁶⁹ *Vell* 16/1-8 B 119-20

²⁷⁰ *þloft* 3,9/7 B 301

²⁷¹ *Vell* 30/1-8 (B 122) Lindquist 55

²⁷² *Edáð* 2/8 B 190-91 = digtets »stef« *Edáð* 9/1 B 192

²⁷³ *Edáð* 5/8 B 191 = *Edáð* 8/8 B 192 = digtets »stef« *Edáð* 9/5 B 192

er svære at tolke). Hos Kormak er Sigurd Jarl som tidligere nævnt *all-valdr aldar Yngva*²⁷⁴, en almægtig af eller over Yngvis slægt. I følge en omstridt strofe hos Kormak er han også *valdi vés*²⁷⁵ »helligdommens beskytter« eller eventuelt »felttegnets beskytter«. (I digtning fra kristen tid kan mærkestangen, felttegnet hedde *vø*²⁷⁶, »det indviede«).

Teksterne til den egentlige kult ved vier og hove er borte. Men skjaldenes billedsprog viser, hvorledes et centralt møde mellem guder og mennesker finder sted i slaget: Slaget er Odins vind eller uvej, *Oðins veðr*²⁷⁷, *Viðris veðr*²⁷⁸. Kampen er spydkvindens (valkyriens) snestorm, *drífa odda vífs*²⁷⁹; den er valkyrien Skoguls uvej, *veðr Skoglar*²⁸⁰ og Skoguls larm, *dynr Skoglar*²⁸¹. Slaget er også valkyrien Gonduls uvej, *veðr Gøndlar*²⁸², og Gonduls dom, *dómr Gøndlar*²⁸³. I slaget sendes de døde til Odin. To kvad handler om, hvorledes en konge modtages fyrsteligt i Valhal efter sit fald, Erik Blodøkse i *Eiríksmál*²⁸⁴ og hans broder Hákon Adelstensfostre i *Hákonarmál*²⁸⁵. I fem andre kvad sendes ligbunken, valen til Odin²⁸⁶. I *Hákonarmál* sender Odin valkyrierne Gondul og Skogul ud for at vælge dem, der skal drage til ham²⁸⁷. Her bestemmer valkyrierne, hvem der skal beholde valpladsen, og hvis fjender skal flygte²⁸⁸. Det er oftest i forbindelse med kamp og slag, at det nævnes, at guderne hjælper herskeren²⁸⁹. For vikingesamfundets fyrsteskjalde er herskerens rolle som hærfører en central religiøs funktion. Enhver krig er en hellig krig.

Religionen er i sit væsen samfundsomfattende. Den hedenske fyrstedigtningssamfundssyns konge eller jarl er hersker i kraft af sine hedenske guders bistand. Herskerens støtte til kulten er en del af hans offentlige rolle. Herskerens funktion som hærfører er i særlig grad religiøst legitimeret.

²⁷⁴ *Korm* 1,7/1-3 B 70

²⁷⁵ *Korm* 1,6/5 B 69-70, NN §263 anden tolkning, §2426 A foreslår tekstrettelse; Finnur Jónsson følges af H/S 88 og af Marold 1990: 116 note 21

²⁷⁶ *Arn* 5,16/3 B 319, *Arn* 6,10/2 B 323-24, *þjóðA* 1,17/4 B 336, *þfagr* 5/6 B 366

²⁷⁷ *Hák* 8/3 B 58

²⁷⁸ *Tindr* 1,3/1 B 136

²⁷⁹ *Vell* 8/2 (B 118), NN §394 Lindquist 47

²⁸⁰ *Hák* 8/3 B 58

²⁸¹ *Gldr* 5/4 B 21

²⁸² *Vell* 7/3 B 118

²⁸³ *Tindr* 1,5/3 B 137

²⁸⁴ *Eírm* 1-9 B 164-166

²⁸⁵ *Hák* 9-21 B 58-60

²⁸⁶ *Harkv* 12/1-4 B 24, *Glúmr* 1,2/5-8 B 65-66, *Vell* 11/3-4 B 118, *Vell* 32/4 B 123, *þjsk* 1,1/5-8 B 132, *Tindr* 1,9/1-2 B 138, NN §436

²⁸⁷ *Hák* 1/1-6 B 57

²⁸⁸ *Hák* 12/3-6 B 58-59

²⁸⁹ *Gldr* 6/4 (B 21), NN §3204, *Gráf* 12/1-2 B 68, *Vell* 9/2 B 118, *Vell* 15/7 B 119, *Vell* 32/5-8 B 123, *Edáð* 2/8 B 190-91 = digtets »stef« *Edáð* 9/1 B 192

10. Diskussion

De hedenske fyrsteskjælde besynger samfundets indre sammenhæng med herskeren som den centrale skikkelse, der beskytter landet, leder folket, styrer hæren og står i forbindelse med det guddommelige. Den tolkning, som den hedenske fyrstedigtning lægger op til, er, at det tiende århundredes Norge havde en offentlig, centraliseret struktur, ikke mindst i militæret.

En sådan samfundsorden strider imod en gammel spekulativt-liberalistisk teori, der i europæisk tænkning kan følges tilbage til John Locke. John Locke mente, at mennesket i »naturtilstanden« gennem sit arbejde for at skaffe sig føden og dyrke jorden skaber friheden og ejendomsretten²⁹⁰. John Lockes tanker influerede den tyske – og gennem den den skandinaviske – national-liberalisme, som særlig har været indflydelsesrig i behandlingen af den tidlige middelalders retshistorie. Her går man ud fra, at nordboerne i »det gammel-nordiske samfund« har levet i noget nær »naturtilstanden«, lige indtil den kristne kirke etablerede staten. Når for eksempel C.F. Allen i sit kapitel om Danmark i »Oldtiden« skriver, at »*Skatter kjendte man i hine Tider ikke*²⁹¹«, er han aldrig blevet taget op til diskussion af senere forskning, der ikke er sig bevidst, at denne tanke er opstået gennem spekulation hos ham og i hans national-liberale miljø, men ikke er en positivt begrundet viden.

Allen beskriver, hvorledes »*Bonden*« levede »*paa sin Gaard i den fuldkomneste Uafhængighed*«, mens »*Jarler og Høvdinger og Kongsmænd*« nok fandtes, »*men uden at der til denne fornemme Rang knyttede sig særegne Forrettigheder*«. De lagde vægt på en god slægt, »*men deraf lader sig ikke slutte, at Fødslen hjemlede dem Rettigheder fremfor andre fribaarne Mænd*«, skønt »*Rigdom og Dygtighed skaffede Anseelse og Indflydelse*«. Dette strider totalt mod de samtidige fyrsteskjældes vidnesbyrd. »*Forpligtelsen at modtage og beværte Kongen, naar han drog omkring i Riget paa Gjæsterie*« var den eneste økonomiske byrde, »*der paahvilede Bonden til det Offentlige*²⁹²«. Udsagt følger det heraf, at da kongen tænkes at have stærkt begrænsede offentlige indkomster og »stormændene« slet ingen, må deres rigdom i øvrigt have beroet på privatejet jordegods. Privatejendom er i følge Allens tankegang »naturlig«, offentlige forpligtelser problematiske.

²⁹⁰ Locke (1690) 1967 Chap V specielt §45 p 317

²⁹¹ Allen 1840 33-34

²⁹² Allen 1840 33-34

Mens historikerne hidtil har betragtet »det gammel-nordiske samfund« som national-liberalismens »naturtilstand«, har etnograferne under studiet af »naturfolk« allerede i forrige århundrede ved selvsyn kunnet konstatere, at ingen kendte grupper af *homo sapiens* lever efter John Lockes »natur«. Gruppen, ofte en lille gruppe af nærtbeslægtede, er det givne i statsløse samfund. Individuel frihed over for gruppen ses ikke, så lidt som »privat« ejendom til produktionsmidler. Arkæologien viser, at jægere og tidlige agerbrugere levede i egalitære samfund. Samfund med ulighed i samfundsmedlemmers adgang til prestige og væsentlige ressourcer opstod senere.

På grundlag af empirisk etnografisk materiale bygger Elman R. Service²⁹³ bro over gabet mellem det egalitære, »akefale« samfund og den fuldt færdige stat under anvendelse af økonomen Karl Polanyis princip, »redistribution«²⁹⁴. Redistribution, genfordeling, er grundlæggende et økonomisk begreb: Til et fælles center giver de individuelle medlemmer af en gruppe obligatoriske gaver og tjenester, hvis frugter siden bliver givet tilbage til alle; i denne proces vil en centralt placeret leder, høvdingen, få prestige, rigdom og magt, mens samfundet som helhed vil have fordel af ordningen. Den mest primitive måde, hvorpå en enkelt person kan skaffe sig rigdom på bekostning af sit samfunds øvrige medlemmer, sker i følge etnografers iagttagelser ikke gennem privat ejendom, men gennem det offentlige embede som høvding.

Redistributionen er til fordel for sit samfund; den gør det mere effektivt i dets kamp imod naturen og imod andre mennesker. For Service vinder redistributionen frem i kraft af sine positive resultater – og så fordi den bliver legitimeret af sin ideologi: høvdingedømmer og tidlige stater er teokratiske samfund; høvdingen og den tidlige stats overhoved er religiøst legitimeret. Kun i tilfælde af svaghed griber man til vold for at opretholde systemet²⁹⁵.

I Henri J.M. Claessens & Peter Skalník's antologi, »The Early State« (1978) fremlægger etnografer fra såvel vesten som det da endnu kommunistiske Østeuropa empiriske studier fra en række primitive stater. Der konkluderes det som en erfarings sag, at hvad bogen kalder »tidlige stater« er centraliserede samfundssystemer, som er opstået på en baggrund af redistributive høvdingedømmer, og som udmærker sig ved en begyndende klassesdeling mellem to klasser: de styrende og de styrede. Claessen og Skalník nævner, at ligesom høvdingedømmet frem-

²⁹³ Service 74-102, 290-308

²⁹⁴ Polanyi 47-55, 272-73

²⁹⁵ Service 11

hæver den tidlige stats ideologi gensidigheden, reciprociteten mellem hersker og folk, mens der i økonomien foregår, hvad de kalder en »redistributiv udbytning«. Hos overklassen er retten til at disponere over økonomiske ressourcer udover familiebruget snævert knyttet til offentlige embeder i statsapparatet, mens »privat«, afhængelig jordejendom først træffes på et senere stadium, hvor staten så ikke længere er »tidlig«²⁹⁶. I antologien defineres grænsen mellem det store høvdingedømme og den tidlige stat ikke klart. Ronald Cohen ser dog statens vigtigste egenskab i dens stabilitet, dens evne til at modstå »fission«, opløsning²⁹⁷.

Den private ejendomsret er det store problem for etnograferne: de træffer den ikke, uden at den er beskyttet af en forud etableret stat. For germanistisk-liberalistiske historikere er det store problem opkomsten af offentlig myndighed: mens det er »naturligt«, at »stormændene« er rigere på jordejendom end vanlige bønder, er det »unaturligt«, at så meget som én af dem, kongen, skulle have offentlige, embedsmæssige indtægter.

Forskellen mellem de to teorier træder klart frem, når man vil tolke de mange arkæologiske fund af rige grave fra bronzealder til vikingetid. Strengt taget kan man kun konstatere en forskel i indkomst mellem dem, der giver deres døde jævne grave, og dem, der kan foranstalte pragtbegravelse. Arkæologerne har lært af etnograferne, at i førststatslige samfund skyldes forskelle i indkomst og prestige redistribution. Historikere er i vane med at tænke sig indkomstforskelle som forårsaget af forskelle i privatejendom. Spekulativt regner de med, at hvad de kalder »stormænd«, er mænd i besiddelse af store, private jordegods. Denne tilstand er så »naturlig« for dem, at de tager den for givet overalt, hvor de ikke har eksplicite kilder.

I fyrsteskjaldenes samfund er tilstedeværelsen af »privat« afhængelig jordejendom uomtalt. Det vil sige, at i det tiende århundredes Norge er den private ejendomsret til jordegods ufalsificerbar. Den bør derfor ikke forudsættes som noget uproblematisk i en teori om den sene vikingetids samfund. Før der foreligger positive beviser på omsætteligt jordegods (som på én eneste svensk runesten, U 209, fra det ellefte århundrede²⁹⁸ eller i Knud den Helliges gavebrev til Lund 1085²⁹⁹) bør »stor-

²⁹⁶ Claessen & Skalnik 637-45

²⁹⁷ Cohen 35

²⁹⁸ Upplands runinskrifter Bd I: U 209 (Veda, Angarns sn): *þurstain..kaubti þinsa bu...* »Thorstæin..købte denne gård..« (samme Thorstæin har formodentlig også ejet jord og rejst sten i Gädersta, Skepptuna sogn 20 Km fra Veda (U 360). *kaubti er hapax legomenon* på svenske runeindskrifter

²⁹⁹ DD/DRB I Rk:2Bd:21 1085 21. maj Lund

mænd« ikke betragtes som godsejere, men som offentlige »høvdinge« eller »embedsmænd«. (En ældre ordens »høvdinge« eller »embedsmænd« vil formodentlig stå i første række til at erhverve sig jord, når afhændelse af jord bliver mulig).

Det samfund, det tiende århundredes fyrstedigtning bevidner, strider måske nok mod en spekulativ historikertradition (og mod det norske samfund i Egils Saga), men er en ganske velkendt samfundstype i etnografisk materiale, hvor rigdom, magt og prestige er knyttet til den »redistributive udbytning« både i mindre og større høvdingedømmer og i »tidlige« stater.

En tidlig omtale af »redistributiv udbytning« i Norden ses i hálogalæendingen Ottars forhold til »finnerne« og den *gafol*, de sædvanemæssigt giver ham³⁰⁰, (vel blot mod sikkerhed for, at han beskytter dem mod, at andre kommer til og kræver yderligere »gaver«).

Når det gælder vikingetidens sidste hedenske århundrede byder fyrstedigtningen på et væsentligt korpus af sproglige kilder til belysning af de ledende kredses ideologi. Og da man ikke har en hvilken som helst ideologi i et hvilket som helst samfund, er vikingehoffernes egen selvforståelse et væsentligt indicium for, hvorledes samfundet faktisk fungerede. Fyrstedigtningen viser os da konger og jarler som religiøst legitimerede ledere af folkeslag og lande. Lande og folk har deres konge, som han har dem. Når kongen skænker et land bort til en jarl, må han tænkes dermed at skænke offentlige indtægter og tjenester, der flyder af det – hvad skulle jarlen ellers med landet?

Herskerens skjalde fremhæver, at han gavner sit folk. De nævner ikke de tjenester, folket skulle yde ham til gengæld. Skønt unævnte må folkets økonomiske tjenester være et led i den gensidighed, som gennemsyrrer fyrsteskjaldenes samfund. På baggrund af fyrstedigtningen er det mindre sandsynligt, at jævne agerbrugere ikke skulle yde afgifter: afgifter, både til kongen og til de jarler, hvem han skænker »det skovbevoksede land«, navnlig øl og mad og hestefoder til de mænd, der måtte bo i deres haller. Fyrsteskjaldene virkede således i et samfund, hvor det er sandsynligt, at landets almindelige bønder bar offentlige byrder; sandsynligt, at de havde pligt til at forsørge konger og jarler og mulige mindre høvdinge; og sandsynligt, at de havde pligt til at drage omsorg for, at konger, jarler og herser blev ledsaget af tilstrækkeligt mange udrustede mænd, når de drog i krig.

³⁰⁰ Ottar og Wulfstan 22

I hvor høj grad de talrige omtalte hære skal tænkes at have bestået af opbudte agerbrugere eller af professionelle heltidskrigere, må afhænge af afgiftsniveauet, af omfanget af »den redistributive udbytning«. Jo nærmere den »redistributive udbytning« kommer til det niveau, hvor al realistisk krigstjeneste ydes af en overklasse af heltidskrigere, mens agerbrugerne har til eneste opgave at forsørge denne overklasse, jo nærmere er samfundet ved at være statsligt efter etnografisk terminologi.

I fyrstedigtningens idealbillede er folket landets hær, samtidig med, at kongers og jarlers haller bebos af de krigere, der udgør skjaldens umiddelbare publikum. Disse mænd står nok i et personligt forhold til deres konge eller jarl, men »private mænd« bør de ikke kaldes, da de sandsynligvis bliver underholdt af offentlige midler.

Det tiende århundredes Norge har i følge sin ideologi været et centraliseret samfund, altså enten et høvdingedømme eller en stat. Det senere kristne kongedømme har da alene adskilt sig fra det i graden af centralisering, ikke i art. Hvor stærk den reelle herskermagt har været, kan kun delvis udlæses af fyrstedigtningen. (Håkon Jarl måtte yde Harald Blåtand hærfølge, men kunne offentligt afvise hans religionspolitik). Den form for svaghed, der giver sig udslag i anvendelse af åben vold, er overordentlig vel bevidnet. De stadige kampe, der bølger frem og tilbage langs den norske kyst, tyder på en ustabilitet i herredømmet, der skulle være uforenelig med en egentlig, varig stat. Der er derfor ingen grund til at antage, at det vestlige Norge i etnografisk forstand skulle være en stat i det tiende århundrede. Om samfundets økonomiske side, omfanget af den »redistributive udbytning«, er det vanskeligt at udtale sig med sikkerhed. Skjaldenes ideologi af gensidighed kan dække over så meget. Derimod ville Danmark-Norge med held kunne betragtes som en høvdingepyramide. Navnlig Norge kunne da anses for at bestå af en række mindre, gamle høvdingedømmer, som søges samlet gennem voldsomme kampe mellem midlertidige, charismatiske ledere.

Mens vi godt har vidst, at den historiske tids kristne konger måtte kæmpe for at få deres krav anerkendt i bondesamfundet, ville vi uden fyrstedigtningens partsindlæg ikke være klar over, at kampen for at hævede øvrighedsmagten for længst var begyndt, før kristendommen blev indført i Norden.

CITEREDE HEDENSKE SKJALDE OG KVAD

<i>Bragi</i>	<i>Bragi inn gamli Boddason</i>
<i>Edáð</i>	<i>Eyjólfur dáðaskáld</i>
<i>Eil</i>	<i>Eilífr Goðrúnarson</i>
<i>Eirm</i>	<i>Eirismál</i>
<i>Eskál</i>	<i>Einarr skálaglamm</i>
<i>Gldr</i>	<i>Glymdrápa (þórbjörn hornklofi?)</i>
<i>Glúmr</i>	<i>Glúmr Geirason</i>
<i>Gráf</i>	<i>Gráfeldardrápa (Glúmr Geirason)</i>
<i>Harkv</i>	<i>Haraldskvæði (þórbjörn hornklofi?)</i>
<i>Haut</i>	<i>Hautlǫng (þjóðólfr ór Hvini?)</i>
<i>Hák</i>	<i>Hákonarmál (Eyvindr Finnsson skáldaspillir)</i>
<i>Hfr</i>	<i>Hallfreðr Óttarsson vandræðaskáld</i>
<i>Hókr</i>	<i>Haldórr ókristni</i>
<i>Karlevi</i>	<i>Karlevi-stenen (DR 411)</i>
<i>Korm</i>	<i>Kormákr Ögmundarson</i>
<i>Sindr</i>	<i>Gopþormr sindri</i>
<i>Tindr</i>	<i>Tindr Hallkelsson</i>
<i>Vell</i>	<i>Vellekla (Einarr skálaglamm)</i>
<i>þdr</i>	<i>þórsdrápa (Eilífr Goðrúnarson)</i>
<i>þjsk</i>	<i>þórleifr jarlsskáld</i>

CITEREDE KRISTNE SKJALDE

<i>Arn</i>	<i>Arnórr þórðarson</i>
<i>Halli(m.tal)</i>	<i>Halli stirði</i>
<i>Hallv</i>	<i>Hallvarðr háreksblesi</i>
<i>Hfr</i>	<i>Hallfreðr Óttarsson vandræðaskáld</i>
<i>Mark</i>	<i>Markús Skeggjason</i>
<i>Ótt</i>	<i>Óttarr svartí</i>
<i>Sigv</i>	<i>Sigvatr þórðarson</i>
<i>þfagr</i>	<i>þórleikr fagri</i>
<i>þjóðA</i>	<i>þjóðólfr Arnórsson</i>
<i>þKolb</i>	<i>þórðr Kolbeinsson</i>

Litteratur

(Islædinge, der har levet og er døde i Danmark, alfabetiseres under deres efternavn, alle andre islædinge under fornavnet).

A se Jónsson, Finnur

Aðalbjarnarson, Bjarni se Bjarni Aðalbjarnarson

Allen, C.F: Haandbog i Fædrelandets Historie. 1. Udg. København 1840.

Árnason, Kristján se Kristján Árnason

B se Jónsson, Finnur

Bjarni Aðalbjarnarson (ed) Heimskringla I. Íslenzk Fornrit 26. Reykjavík 1941/1979.

Bjarni Aðalbjarnarson (ed) Heimskringla II. Íslenzk Fornrit 27. Reykjavík 1945/1979.

Bjarni Einarsson: Litterære forudsætninger for Egils saga. Reykjavík 1975.

Bjarni Einarsson: Egill Skalla-Grimsson. *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia.* Ed. Phillip Pulsiano. New York & London 1993. 153-54.

Bosworth and Toller: An Anglo-Saxon Dictionary. Oxford 1898.

Claessen, Henri J.M. & Peter Skalník. Eds. The Early State. New Babylon. Studies in the Social Sciences 32. The Hague 1978.

Claessen, H.J.M. & Peter Skalník: The Early State: Models and Reality. *The Early State.* Eds. Henri J.M. Claessen & Peter Skalník. The Hague 1978. 637-650.

Cleasby-Vigfusson = An Icelandic-English Dictionary. eds: Richard Cleasby & Gudbrand Vigfusson. Second Edition Oxford 1957/69.

Cohen, Ronald: State Origins: A Reappraisal. *The Early State.* Eds. Henri J.M. Claessen & Peter Skalník. The Hague 1978. 31-75.

Danmarks Riges Breve udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Franz Blatt. 1 Rk 2 Bd 1053-1169 udarbejdet af C.A. Christensen, Gustav Hermansen og Herluf Nielsen. København 1975.

Danmarks Runeindskrifter. Bd I-II. Eds. Lis Jacobsen & Erik Moltke. København 1941-42.

Davidson, Daphne: Earl Hákon and his Poets. (unpublished D.Phil. dissertation, Oxford University, 1983).

DD se Diplomatarium Danicum

Diplomatarium Danicum udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 1 Rk 2 Bd 1053-1169 ved Lauritz Weibull under medvirken af Niels Skyum-Nielsen. København 1963.

DR se Danmarks Runeindskrifter

DRB se Danmarks Riges Breve

Edda Snorra Sturlusonar. Udg. efter håndskrifterne af kommissionen for det Arnamagnæanske legat ved Finnur Jónsson. København 1931.

Edwards, Diana C.: Clause arrangement in skaldic poetry. *Arkiv för Nordisk Filologi Bd 98.* Lund 1983. 123-175.

Einarsson, Bjarni se Bjarni Einarsson

Faulkes, Anthony (ed): Snorri Sturluson, Edda (Vol I): Prologue and Gylfaginning. Oxford 1982.

Faulkes, Anthony (ed): Snorri Sturluson Edda (Vol II): Háttatal. Oxford 1991.

Faulkes, Anthony (ed): Snorri Sturluson, Edda (Vol III): Skáldskaparmál, planlagt til udgivelse London 1999, har desværre ikke kunnet konsulteres.

Fidjestøl, Bjarne: Det norrøne fyrstedigtet. Øvre Ervik 1982.

- Fidjestøl, Bjarne: Har du høyr eit dyrare kvæde? Litt om økonomien bak den eldste fyrstediktninga. *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984*. Fidjestøl et al (eds). Bergen 1984. 61-73.
- Fidjestøl, Bjarne: Pagan beliefs and Christian impact: The contribution of Scald studies. *Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium 14-15 May 1992*. Eds. Anthony Faulkes & Richard Perkins. London 1993. 100-120.
- Fidjestøl, Bjarne: Skaldekvada og Harald Hårfagre. *Rikssamlingen og Harald Hårfagre. Historisk seminar på Karmøy 10. og 11. juni 1993*. Ed. Bjørn Myhre. Karmøy 1994.
- Finnur Jónsson se Jónsson, Finnur.
- Finsen, Vilhjálmur se Grágás.
- Foote, Peter: Wrecks and Rhymes. *The Vikings. Proceedings of a symposium of the Faculty of Arts of Uppsala University 1977. Uppsala 1978*. Eds. Thorsten Andersson & Karl Inge Sandred. 57-66. også i: Peter Foote: Aurvandilstá. Norse Studies. Odense 1984. 222-235.
- Gade, Kari Ellen: The Structure of Old Norse Dróttkvætt Poetry. *Islandica XLIX*. Cornell University Press. Ithaca and London 1995.
- Grágás I-II Konungsbók. Ed. Vilhjálmur Finsen. Kjøbenhavn 1852-70/Odense 1974.
- Grágás III-IV Skálholtsbók etc tilligemed et Ordregister etc. Ed. Vilhjálmur Finsen. Kjøbenhavn 1883/Odense 1974.
- H/S se Norges kongesagaer
- Halldórsson, Ólafur se Ólafur Halldórsson
- Helgason, Jón (ed): Skjaldevers. Nordisk filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. A, Tekster. vol. 12. København 1968.
- Jacobsen, Lis se Danmarks Runeindskrifter
- Jesch, Judith: Skaldic verse and Viking semantics. i *Viking Revaluations. Viking Society Centenary Symposium 14-15 May 1992*. Eds. Anthony Faulkes & Richard Perkins. London 1993. 160-71.
- Jón Helgason se Helgason, Jón
- Jónsson, Finnur: Den norsk-islandske Skjaldedigtning. A Tekst efter håndskrifterne. Bd 1. København 1912-15/1967.
- Jónsson, Finnur: Den norsk-islandske Skjaldedigtning. B Rettet Tekst. Bd 1. København 1912-15/1973
- KLNM se Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder
- Kock, Ernst A.: Notationes norroenæ. Anteckningar till Edda och skaldediktning. *Lunds Universitets Årsskrift. N.F.Avd. 1, Bd 19-34, 37, 40*. Lund 1923-41, 44.
- Kock, Ernst A. Ed.: Den norsk-islandske skaldediktning Bd I. Lund 1946.
- Krag, Claus: Ynglingatal og ynglingesaga. En studie i historiske kilder. Oslo 1991.
- Krause, Arnulf: Die Dichtung des Eyvindr skáldaspillir. Edition – Kommentar – Untersuchungen. Altnordische Bibliothek X. Leverkusen 1990.
- Kristján Árnason: The Rhythms of Dróttkvætt and other Old Icelandic Metres. Reykjavík 1991.
- Kuhn, Hans: Das Dróttkvætt. Heidelberg 1983.
- Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Bd I-XXII. Ed. John Danstrup. København 1956-78.
- Lange, Wolfgang: Studien zur christlichen Dichtung der Nordgermanen 1000-1200. *Palaestra 55*. Göttingen 1958.
- Lexicon Poeticum Antiquæ Linguae Septentrionalis. Ordbog over det Norsk-Islandske Skjaldesprog. 2. Udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.

- Lie, Hallvard: Hvor bodde Harald Hårfagre ifølge Haraldskvæði? *Arkiv för Nordisk filologi* 71. Lund 1956. 25-27.
- Liestøl, Aslak: Runer frå Bryggen. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi. Bind XXVII. Utgitt av Norsk arkeologisk selskap.* Oslo 1964. 5-53.
- Lindquist, Ivar: Norröna lokväden från 800- och 900-talen. Del 1. Förslag till restituerad text jämte översättning. Lund 1929.
- Locke, John: Second Treatise of Government (1690). *Two Treatises of Government. A Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus* by Peter Laslett. Second Edition. Cambridge 1967.
- Malmros, Rikke: Leding og Skjaldekvad. Det elvte århundredes nordiske krigsflåder, deres teknologi og organisation og deres placering i samfundet, belyst gennem den samtidige fyrstedigtning. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1985. København 1986. 89-139.
- Marold, Edith: Kenningkunst. Ein Beitrag zu einer Poetik der Skaldendichtung. *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker, N.F. 80.* Berlin and New York 1983.
- Marold, Edith: Skaldendichtung und Mythologie. *Atti del 12° Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo. The Seventh International Saga Conference. Spoleto 4-10 settembre 1988. Centro Italiano de studi sull'alto Medioevo.* Spoleto 1990. 107-130.
- Marold, Edith: Die Skaldendichtung als Quelle der Religionsgeschichte. *Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme.* Eds. Heinrich Beck, Detlev Elmers, Kurt Schier. Berlin, New York 1992. 685-719.
- Marold, Edith: Die Augen des Herrschers. *Beretning fra syttende tværfaglige vikingesymposium* (ed) Dietrich Meier. Højbjerg 1998. 7-30.
- Meissner, Rudolf: Die Kenningar der Skalden. Ein Beitrag zur skaldischen Poetik. Bonn und Leipzig 1921.
- Myhre, Bjørn: Chieftains' graves and chieftom territories in South Norway in the Migration Period. *Studien zur Sachsenforschung Band 6.* Hildesheim 1987. 169-87.
- NGL se Norges gamle Love
- NN se Kock, Ernst A.: Notationes norrœnæ
- Norges gamle Love indtil 1387. Bd 1. Eds. R. Keyser & P.A. Munch. Christiania 1846.
- Norges kongesagaer. Jubileumsutgaven 1979. Eds. Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy. Oversettere: Bd 1-2: Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. H/S = Holtsmark/Seip = Bd 1: Snorre Sturluson. Kongesagaer første del. Oslo 1979.
- North, Richard (ed): The Haustlǫng of Þjóðólfr of Hvinir. Hisarlik Press, London 1997.
- Ólafur Halldórsson (ed): Jómsvíkinga saga. Reykjavík 1969.
- Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingetiden. Oversat og kommenteret af Niels Lund et al. Roskilde 1983.
- Polanyi, Karl: The Great Transformation. New York & Toronto 1944.
- Reichardt, Konstantin: Studien zu den Skalden des 9. und 10. Jahrhunderts. *Palaestra 159.* Leipzig 1928.
- See, Claus von: Studien zum Haraldskvæði. *Arkiv för Nordisk Filologi Bd 76.* Lund 1961. 96-111.
- Service, Elman R.: Origins of the State and Civilization. The Process of Cultural Evolution. New York 1975.
- Skautrup, Peter: Det danske Sprogs Historie. Første Bind. Fra Guldhornene til Jyske Lov. København 1944/68.

- Ström, Folke: Hieros gamos-motivet i Hallfreðr Óttarssons Hákonardrápa og den nordnorska jarlavärdigheten. *Arkiv för Nordisk Filologi Bd 98*. Lund 1983. 67-79.
- Svennung, J.: De nordiska folknamnen hos Jordanes. *Fornvännen Bd. 60*. Uppsala 1965. 65-102.
- Svensson, J.V.: De nordiska folknamnen hos Jordanes. *Namn och Bygd V*. Stockholm 1917. 109-57.
- Sverres saga. i *Norges kongesagaer. Jubileumsutgaven 1979*. Eds. Finn Hødenebø & Hallvard Magerøy. Bind 3: Sverres Saga. Sagaen om baglere og birkebeiner. Oversettere: Dag Gundersen og Finn Hødnebo. Oslo 1979.
- Turville-Petre, E.O.G.: *Scaldic Poetry*. Oxford 1976.
- U se Upplands runinskrifter.
- Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B.F. Jansson. Första delen. I. Text. Sveriges runinskrifter utgivna av Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien. VI. Bandet. Stockholm 1940-43.
- Vilhjálmur Finsen se Grágás
- Whaley, Diana (ed): *The Poetry of Arnórr jarlaskáld: an edition and study*. Westfield Publications in Medieval Studies 8. Brepols, Brussels 1998.

SUMMARY

The Pagan Skaldic Poets' View of Society

(1-2) This study draws on the testimony of pagan skaldic court poetry to shed light on the nature of pre-Christian Viking Age society. Danish historians, dominated by the views of the national-liberal author C.F. Allen, have asked the following questions: "How can a society of magnates who are wealthy private land-owners be subjugated to an initially weak Christian royal power? How can a Christian state be formed out of pagan chaos?" Of all Old Norse literary genres, tenth-century skaldic court poetry is the most reliable expression of the late pagan *mentalité*. Since it is a particularly difficult genre to cope with, the present author, an historian, has examined all available interpretations and has had her work scrutinized by an experienced philologist, Dr. Kristina Attwood. The very strict rules of skaldic verse, and in particular of *dróttkvætt*, placed great constraints on the poets and forced them to use a very narrow range of conventional topics. These ever-recurring conventional themes form the backbone of the present study. Fifteen poems, totalling 120-130 stanzas and dating mainly from the tenth century, form the corpus of pagan court poetry considered here. However, the well-known poems *Ynglingatal* and *Háleygjatal* are considered spurious and are therefore omitted, though they do not contradict the conclusions reached. Skaldic court poetry served to affirm the ethos of society as perceived by its rulers and their retinues. The skalds were paid to glorify the ruler. This study aims to define those qualities for which the ruler received praise. (3) The ruler and his retinue, feasting in the hall, formed the 'public audience' of the skaldic court poets. But the themes of their verse encompassed the entire society whose basis was the people. The people or peoples under the ruler's sway were named collectives, the names often being centuries old. Most words for 'people' mean an 'army' or a 'kindred', while their members are called the 'men' or the 'warriors'. (4) The countries often have names derived from those of their people. Human society was conceived of as an army that owns a land. (5) The ruler was always born of a prominent family descending from the enigmatic figure, *Yngvi*. The powerful jarls of Hladir claimed descent from the gods who were worshipped by the society. (6) The ruler was highly praised in his role as commander of the army, that is, the people. He was most often described as the one who leads the army in battle. Should he survive he must by definition have been victorious. (7) The ruler was seen as the all-powerful friend and leader of the people. He was the protector and defender of his territory. He belonged to the country as it belonged to him. The ruler could give a country 'in marriage' to a lesser magnate, a jarl or 'landruler', just as the powerful jarl of Hladir, by military and diplomatic means, won western Norway as his 'bride'. Countries and territories were hotly-contested targets of warfare. (8) In the second half of the tenth century, society in western Norway could be described as a pyramid of chieftaincies, with King Harald Blacktooth, according to his runic inscription, placing himself at the summit. Under him stood the powerful jarl of Hladir – and under him again his skalds placed sixteen lesser jarls. But the only magnates mentioned in skaldic poetry are those who have a leading public role as official chieftains or holders of public office. The jarl of Hladir commanded the naval levy called *leiðangr*. (9) The kings of early tenth-century Nor-

way were protected by the gods and patronized their cults. In the last days of heathendom, the jarls of Hladir, who claimed descent from the gods, exhorted their poets to emphasize the public values of paganism and the cults of pagan deities. Religion pervaded the entire society. Rulership and military leadership in particular were reinforced by religion. (10) The ideology of skaldic poetry contradicts in every particular the national-liberal ideas of C.F. Allen. Vestiges of national-liberal ideas among Danish historians have caused them to address the problems of early Christian rulership in the wrong way. There was no organisational anarchy to be quelled; on the contrary, there existed a viable and functioning system of public rulership and delegated office to be built on. Pagan court poetry celebrates the internal cohesion of a society where the ruler is viewed as the central figure protecting his country, leading his people, levying and commanding the army, and connecting it all with the divine. At the root of the national-liberal historians' view of ancient Northern society is the concept of man in the 'state of nature' as conceived by John Locke: by the work of his hands and the tilling of the land man creates freedom and private property, whereas public power, particularly autocratic power, is against nature. Modern anthropologists have observed however that primitive peoples do not in fact live in a 'state of nature'. Private alienable property, consisting of 'strategic resources that sustain life', is unknown prior to the point when the 'state' emerges out of a background of 'chieftaincy'. To anthropologists such as Polanyi, Service, Claessen, and Skalnik, 'chieftaincies' and 'states' are 'redistributive' societies where members of society give obligatory gifts of resources to a centre where a centrally placed person, the chieftain or head of state, distributes them for the benefit of all, and in the process gains power, prestige, and religious legitimacy. Skaldic court poetry commemorates a society that differs markedly from that envisaged by traditional Danish historiographers, but is in complete accord with the experience of modern anthropologists. Pagan Nordic society, governed by chieftaincy, differed from the Christian state in degree, but not in kind.

Translated by Helen Susan MacLean